

NIEZWYKŁY WAWER

PRZEWODNIK TURYSTYCZNY

NIEZWYKŁY WAWER

Zrealizowano
w ramach
budżetu
partycypacyjnego

Spis treści

4 HISTORIA WAWRA

Wawer **10** | Nadwiśle **10** | Marysin Wawerski **12** | Anin **12**
Międzylesie **14** | Radość **17** | Zerzeń **17** | Falenica **17**
Miedzeszyn **22** | Las **22** | Aleksandrów **22** | Sadul **23**

24 NIEZWYKŁE MIEJSCA

Marysin Wawerski **26**
Falenica, Miedzeszyn i Aleksandrów **36**
Anin **48** | Międzylesie i Radość **62**
Las, Wawer, Sadul, Nadwiśle i Zerzeń **80**

102 MAZOWIECKI PARK KRAJOBRAZOWY

Roślinność Parku **105** | Świat zwierząt **108**
Atrakcje przyrodnicze na terenie Wawra **110**

116 WYCIEZKI

Szlaki piesze **118** | Ścieżki biegowe **125**
Szlaki rowerowe **128**

134 WISŁA WARSZAWSKA

Koryto rzeki **139** | Roślinność Wisły Warszawskiej **139**
Niezwykłe ptaki **141** | Inne zwierzęta **143**

146 INFORMACJE PRAKTYCZNE

Urzędy i służby miejskie **148** | Urzędy pocztowe **148**
Służba zdrowia **149** | Opieka społeczna **150**
Placówki edukacyjne **150** | Placówki kulturalne **154**
Obiekty sportowe i rekreacyjne **155**
Hotele i obiekty świadczące usługi hotelarskie **156**
Restauracje i kawiarnie **158**

Historia Wawra

■ Wawer	10
■ Nadwiśle	10
■ Marysin Wawerski	12
■ Anin	12
■ Międzylesie	14
■ Radość	17

■ Zerzeń	17
■ Falenica	17
■ Miedzeszyn	22
■ Las	22
■ Aleksandrów	22
■ Sadul	23

Zajmujący 7971 hektarów w południowo-wschodniej części Warszawy, Wawer jest największą dzielnicą stolicy. Położony na nadwiślańskich terenach, wyróżnia się dużym udziałem zieleni (lasy stanowią 34,8 procent jego powierzchni), niemal brakiem wielkomiejskiej zabudowy oraz silnymi więzami lokalnym.

Wawer ma znakomite tereny do wycieczek pieszych i rowerowych, szczególnie w Mazowieckim Parku Krajobrazowym zajmującym wschodnią część dzielnicy: znalazło się tu niemal 2000 hek-

tarów lasu i ponad 1000 hektarów tak zwanej otuliny.

Na stałe mieszka tu około 70 tysięcy ludzi, co stanowi niecałe 4 procenty ogólnej liczby war-

szawiaków – jest to więc największa, a jednocześnie najrzadziej zaludniona dzielnica stolicy.

Południowo-wschodnie przedmieścia Warszawy zyskały na znaczeniu dzięki inwestycjom komunikacyjnym zrealizowanym nieopodal karczmy Wawer (obecnie ulica Płowiecka 83): powstało wówczas kilka dróg, między innymi szlak z Kamionu na południe, do Karczewa (przez Zerzeń, Międzyszyn i Falenicę) czy z Grochowa przez Kaczy Dół (dzisiejsze Międzylesie) do Siennicy i dalej tak zwaną staroruską drogą. Karczma Wawer – od której nazwano później gminę – leżała również na trasie z Pragi do Mińska. W latach 1819–1823 wybudowano poza tym drogę do Brześcia, a kilka lat później – tak zwaną Szosę Lubelską.

Tereny tych strategicznych szlaków są świadkiem wielu ważnych wydarzeń historycznych:

**ELŻBIETA Z LUBOMIRSKICH
SIENIAWSKA
(1669/1670–1729)**

Karczma Wawer należała do dóbr wilanowskich Elżbiety Sieniawskiej. Była ona jedyną córką hetmana wielkiego koronnego Stanisława Herakliusza Lubomirskiego i Zofii Opalińskiej. Służyła na dworze królowej Marii Kazimiery, która wywarła na nią duży wpływ. W 1687 r. wyszła za mąż za Adama Mikołaja Sieniawskiego, który również objął później funkcję hetmana wielkiego koronnego. Uchodziła za bardzo energiczną osobę, która chętnie zajmowała się sprawami polityki i gospodarki. W 1720 r. kupiła dobra wilanowskie od królewicza Konstantego Sobieskiego, a siedem lat później powiększyła swój majątek o następne wsie, między innymi: Zastów, Las, Zbytki i „część miasta Pragi pod Warszawą nad Wisłą będącego tudzież karczmą Wawer”.

bitew insurekcji kościuszkowskiej czy krwawych starć powstania listopadowego uwiecznionych zwycięstwem Polaków (19, 25 lutego i 30 marca 1831 r.).

Wiejska kolonia Wawer powstała w 1839 r. w północnej części dóbr Zastów, na ziemiach należących do rodziny Potockich z Wilanowa. W wyniku zmian w administracji Królestwa Polskiego w 1866 r., dwa lata po klęsce powstania styczniowego utworzono zbiorczą gminę Wawer-Miłosna. W ten sposób Wawer znalazł się w gronie 20 nowych gmin powiatu warszawskiego.

Wielka zmiana nadeszła w 1877 r., gdy przez tereny leśne przeprowadzono kolejową linię nadwiślańską. Przy stacjach i przystankach zaczęły powstawać miejscowości letniskowe. Zdarzały się zmiany nazw na „przyjemniejsze” – Kaczy Dół stał się Międzylesiem, a Macierowe Bagno – Radością. W 1900 r. pojawiło się drugie połączenie ze stoli-

Wawer to najbardziej zielona dzielnica Warszawy

Karczma Wawer, od której nazwę wzięła gmina, była świadkiem wielu ważnych wydarzeń historycznych. Obecnie mieści się tu hotel Zajazd Napoleoński

cą: wąskotorowa kolej Jabłonna–Wawer przedłużona 14 lat później do Karczewa. Dzięki bliskości Warszawy i dogodnemu dojazdowi do niej powstała letniska w Falenicy, Miedzeszynie, Radości i Międzylesiu.

W czasie I wojny światowej w okolicy Anina ścigało wielu pogorzalców i uciekinierów z terenów objętych walką. Mogli liczyć na pomoc miejscowego Komitetu Obywatelskiego pod prze-

wodnictwem Aleksandra Około-Kułaka. Podczas wojny polsko-bolszewickiej, w 1920 r. terenów Wawra broniły oddziały I Armii Wojska Polskiego pod dowództwem generała Franciszka Latinika.

Okres międzywojenny przyniósł kolejne zmiany: dążono do zagospodarowania nowych obszarów i asymilacji, zakładano wodociągi i stawiano nowe budynki użyteczności publicznej i fabryki. W Aninie rozwijało się wtedy luksusowe osiedle

willowe, stworzone według koncepcji miasta-ogrodu.

W 1924 r. statut osiedla otrzymały Wille Falenickie, powstała również gmina wiejska Letniska Falenica, na której terenie znalazły się między innymi Anin i Międzylesie. W 1927 r. gmina ta otrzymała uprawnienia finansowe gminy miejskiej, dzięki czemu udało się przeprowadzić kolejne inwestycje na jej terenie. Również gmina Wawer zyskała

nowe obszary: w 1929 r. na mocy Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych dołączono do niej między innymi Rembertów z poligonem, Magentę i Zyguntów.

W 1936 r. zelektryfikowano dwutorową Kolej Nadwiślańską prowadzącą do Otwocka – był to pierwszy taki przypadek w Polsce. Wybudowano wówczas piękne modernistyczne stacje kolejowe, obecnie wpisane na listę zabytków (Anin, Międzylesie, Radość, Miedzeszyn, Falenica).

W wyniku kolejnych zmian administracyjnych gmina wiejska Wawer otrzymała Anin i Międzylesie należące wcześniej do Letniska Falenica. Do tamtej pory siedziba zarządu gminy mieściła się w Rembertowie, ale później przeniesiono ją do Marysina Wawerskiego.

W czasie okupacji Wawer stał się miejscem pierwszej wielkiej zbrodni niemieckiej w Warszawie. W nocy z 26 na 27 grudnia 1939 r. okupanci aresztowali 114 osób, a 107 spośród nich rozstrzelano po farsie procesu sądowego. Był to pierwszy masowy mord dokonany na ludności cywilnej w Warszawie i okolicach.

Od 31 października 1939 r. do 20 sierpnia 1942 r. w Falenicy istniało getto żydowskie, które pochłonęło ponad siedem i pół tysiąca ofiar. W czasie okupacji mieszkańcy Wawra dostarczali do głodzącej Warszawy produkty spożywcze, głównie owoce i warzywa. Armia Czerwona i Wojsko Polskie ostatecznie wyzwoliła te tereny 10 września 1944 r. Podczas gdy lewobrzeżna Warszawa wciąż znajdowała się w rękach niemieckich, w Wawrze starano się w miarę możliwości prowadzić normalne życie. Powracający z wojny znaleźli schronienie w domach letniskowych położonych przy linii Kolei Nadwiślańskiej.

Po wojnie odrodziło się tu życie gospodarcze i kulturalne: zakładano nowe fabryki, ponownie uruchomiono hutę szkła, tartak, młyn, powsta-

wały liczne restauracje i bary. Przywrócono szkoły podstawowe i założono biblioteki gminne. Siedziba Zarządu Gminy Wawer mieściła się wówczas w Starym Aninie, a Zarząd Gminy Falenica – w Michalinie.

W 1951 r. weszło w życie rozporządzenie w sprawie zmiany granic miasta stołecznego Warszawy: gminy Wawer i Letniska Falenica z dniem 1 lipca 1951 r. zostały włączone do Warszawy jako odrębna dzielnica Wawer. W 1960 r. przyłączono je do dzielnicy Praga Południe, na długie lata spychając do roli dalekich peryferii Warszawy. Jednak na mocy drugiej Ustawy Warszawskiej z 1994 r. powstała samodzielna gmina Wawer, która w 2002 r. ponownie stała się jedną z warszawskich dzielnic.

WAWER

Właściwy Wawer leży na wysokości rozjazdu Płowieckiej i Traktu Lubelskiego. Są to historyczne rozstaje, przy których stała karczma Wawer – od niej nazwę wzięła cała gmina. Karczma istnieje do dziś pod nazwą Zajazd Napoleoński – mieści się w niej hotel.

Po wybudowaniu Traktu Brzeskiego w 1823 r. okoliczne tereny zaczęły się stopniowo zaludniać, a w 1866 r. zespół osadniczy Wawer wszedł w skład jednej z 20 nowych gmin powiatu warszawskiego. Około 1877 r. przy linii Kolei Nadwiślańskiej powstała nowa kolonia: Wawer Nowy, w której zamieszkali budowniczości trasy kolejowej.

W czasie kampanii wrześniowej Wawer – podobnie jak Falenica – stał się miejscem schronienia dla wielu uciekinierów: znanych osób publicznych. W czasie wojny pręźnie działał tu ruch oporu, konspiracyjne grupy gromadziły broń i amunicję, uczono też na tajnych kompletach. Tutejszy Cmentarz Ofiar Wojny założony po kapitulacji

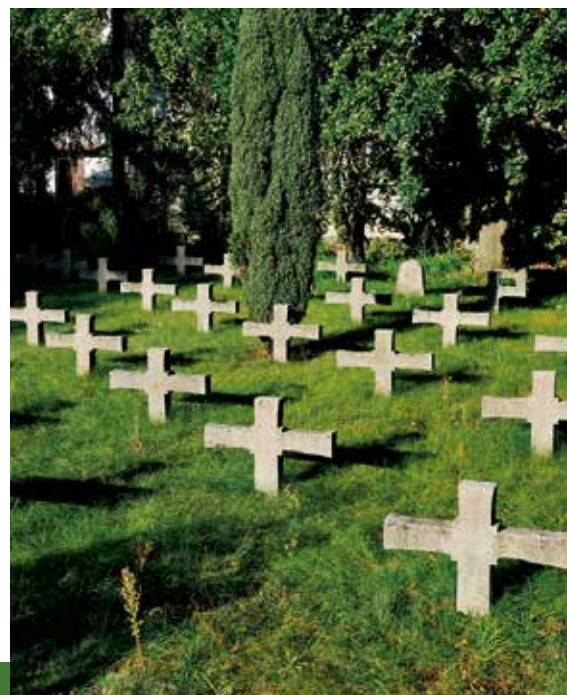
Cmentarz Ofiar Wojny w Wawrze jest miejscem pochówku żołnierzy poległych w okolicy w czasie II wojny światowej i ofiar masakry niemieckiej z 1939 r.

Warszawy we wrześniu 1939 r. stanowi pamiętkę po tragicznych wydarzeniach z 27 grudnia 1939 r.

W 1951 r. tereny osiedla włączono do Warszawy jako odrębną dzielnicę Wawer.

NADWIŚLE

Nazwę tę nadano terenom określanym dawniej jako Pas Nadwiślański; składały się na niego historyczne miejscowości, takie jak: Wólka Zerzeńska, Julianów, Skrzyпки, Zatrzebie i posiadający XIII-wieczny rodowód Miedzeszyn. Osiedle mieści się w południowo-zachodniej części dzielnicy Wawer i liczy zaledwie kilkanaście lat. Można tu znaleźć centra konferencyjno-szkoleniowe i licz-

KOLEJ NADWIŚLAŃSKA

Historia Kolei Nadwiślańskiej sięga 1877 r. Licząca 522 kilometrów linia prowadziła od Mławy przez Warszawę, Lublin do Kowla – był to najdłuższy szlak kolejowy Królestwa Polskiego, który początkowo stanowił najkorzystniejsze połączenie południowej Rosji z Warszawą i Morzem Bałtyckim, konkurując z transportem wodnym. Do czasu I wojny światowej na trasie było niewiele dworców pasażerskich, a te podwarszawskie zlokalizowano między innymi w Wawrze i Willach Falenickich. Wokół linii zaczęły stopniowo powstawać nowe osiedla; dla mieszkańców Warszawy linia oznaczała łatwiejszy wyjazd z centrum w celach wypoczynkowych. Pobyty „u wód”, „na latowiskach” bądź „wilegiaturze” cieszyły się wówczas coraz większą popularnością, więc komfort przejazdu pozostawiał wiele do życzenia; pasażerowie narzekali też na małą liczbę połączeń, złe rozplanowanie rozkładu jazdy i opóźnienia. Mimo to ta szerokotorowa kolej do 1914 r. wiodła prym w obsłudze ruchu wypoczynkowego. Państwo przejęło tę trasę w 1898 r. i wcieliło ją do przedsiębiorstwa Koleje Nadwiślańskie.

ne ogródki działkowe. Można tu znaleźć wielkie osiedla mieszkaniowe, centra konferencyjno-szkoleniowe i liczne ogródki działkowe.

MARYSIN WAWERSKI

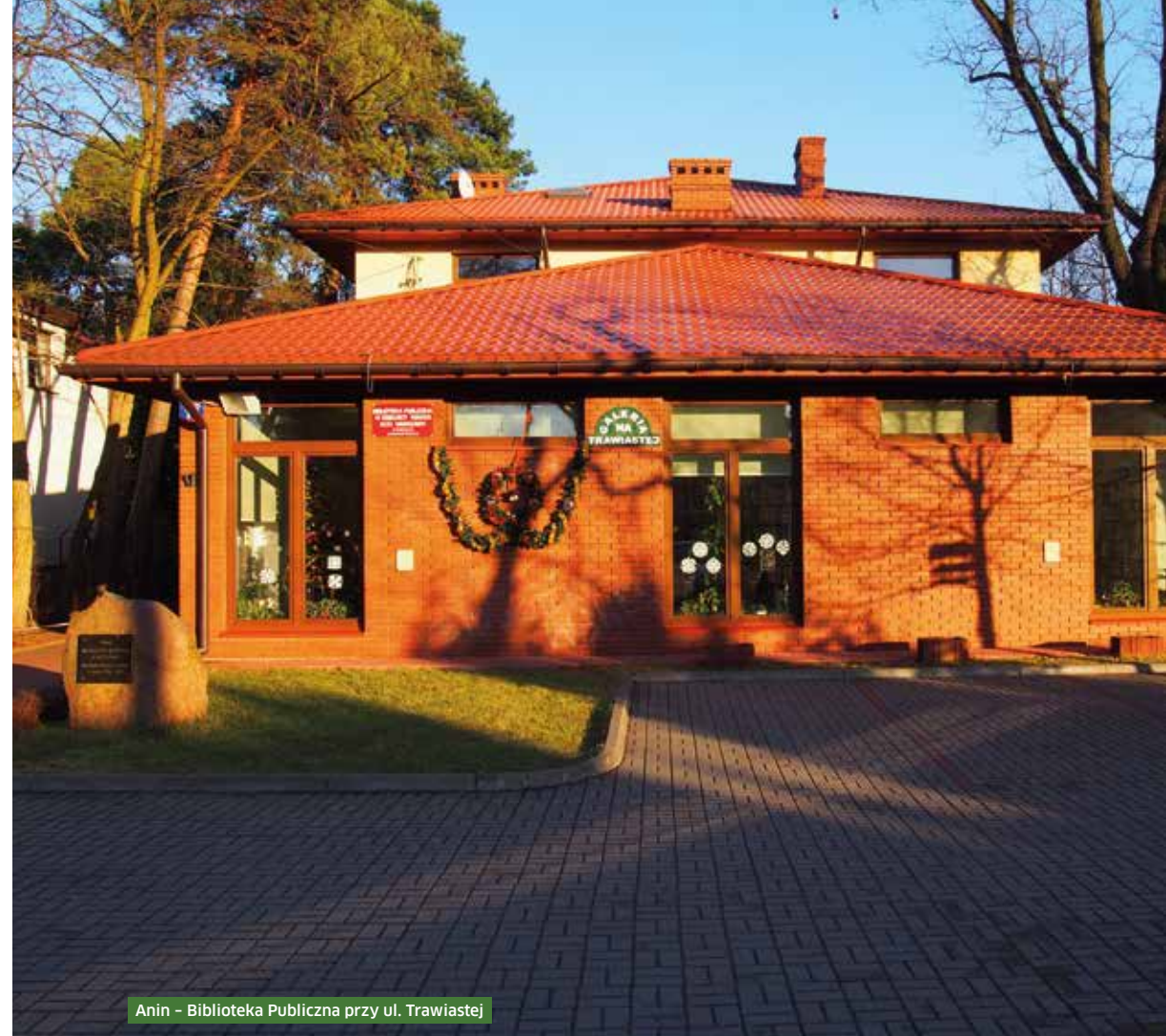
Marysin był dawniej letniskiem, ale z czasem przekształcił się w dzielnicę willową. Jest położony na północny wschód od Wawra, między ulicą Czecha i nadwiślańską linią kolejową. Założono go na początku XX w. w dawnych dobrach Żastów, a w 1951 r. wcielono go do Warszawy. Od wscho-

du do Marysina przylega rezerwat leśny im. Króla Jana III Sobieskiego założony jeszcze przed wojną, ale trzykrotnie zmniejszony po 1945 r. Można przejść wzdłuż jego granicy zielonym szlakiem pieszym zaczynającym się na pętli autobusowej Marysin.

ANIN

Osada letniskowa Anin powstała w 1909 r. na wiślańskim tarasie wydmy. Północną krawędź osiedla stanowiła Szosa Brzeska, a zachodnia pokrywała się z torami kolejowymi. W latach 1934–1939 Anin przeistoczył się w elitarną dzielnicę

Marysin Wawerski. Kolonia Różyczka Janusza Korczaka

Anin - Biblioteka Publiczna przy ul. Trawiastej

SZOSA BRZESKA (LUBELSKA)

Budowa tego traktu łączącego Warszawę z Brześciem nad Bugiem (przez Siedlce i Terespol) rozpoczęła się w 1819 r. i trwała cztery lata. Już wcześniej była to trasa regularnie uczęszczana przez kupców i pasterzy, po rozbiorach właśnie tędy wywożono zesłańców w głąb Rosji. Ponieważ jednak droga wiodła przez wydmy i gęste lasy, podróżujący nią musieli się liczyć z wieloma trudnościami. Do wykonania nowej szosy użyto kamiennego tłucznia i granitowych kamieni polnych. Zaplanowano też unowocześnienia, takie jak rowy odwadniające i słupy oraz kamienie odmierzające odległości. Postawiono też domki dla dróżników, dzięki którym podróż była bezpieczniejsza, a ryzyko bandyckich napadów zmalało. Na granicy Warszawy, w Kamionku, postawiono rogiatki, gdzie uiszczano się opłatę za wjazd do miasta. Łącznie szosa liczyła 198 kilometrów, a władze carskie zyskały dzięki niej dogodnie połączenie z Królestwem Polskim. W dwudziestolecu międzywojennym przeprowadzono modernizację szosy: utworzono szerokie pobocza i rowy do odprowadzania wód gruntowych, a w 1935 r. jej nawierzchnię zmieniono na kostkę granitową.

mieszkańców. Wille kupowali tu przedstawiciele finansjery i wysocy urzędnicy, a także artyści. Osiedlili się tu między innymi: Julian Tuwim, Konstanty Ildefons Gałczyński, Ferdynand Ossendowski i Mieczysława Ćwiklińska, a wakacje spędzał tu ksiądz Jan Twardowski – z tego powodu Anin bywa często określany jako „osiedle poetów”. Jeszcze w 1916 r. postawiono tu drewnianą kaplicę, a w latach 30. dużą popularnością cieszyło się miejscowe kasyno.

Anin wyszedł cało z okupacji, dlatego jeszcze przed włączeniem do Warszawy był siedzibą władz powiatu warszawskiego (w latach 1945–1951). W 1951 r. włączono go wraz z gminą Wawer do Wielkiej Warszawy. Warto wiedzieć, że w latach 1975–1978 tutejszym wikariuszem był ksiądz Jerzy Popiełuszko.

Ekskluzywny charakter Anina zatarł się po wojnie wskutek budowy nowych willi, a nawet bloków mieszkalnych, ale ciągle stoją tu budynki z okresu świetności (ulice I–XII Poprzeczna).

MIĘDZYLESIE

Znana od XVIII w. wieś Kaczy Dół została w 1932 r. przemianowana na Międzylesie. Była już wtedy od dobrych 30 lat modnym letniskiem, ale także lokalnym ośrodkiem przemysłowym (mieściły się tu huta szkła i fabryka wyrobów metalowych, w której produkowano głównie łózka). Przedwojenne Międzylesie stanowiło właściwie trzy odrębne osady: rolniczą, przemysłową i letniskową. Miejscowość zawdzięczała swój rozwój budowie linii kolei nadwiślańskiej w 1877 r. i wąskotorowej kolejki do Karczewa w 1914 r. Letnicy mogli również przybywać tu za pomocą kolejki konnej kursującej ze stacji kolejowej w Wawrze przez Kaczy Dół do Starej Miłosny. Pod koniec lat 30. w Międzylesiu uruchomiono Fabrykę Aparatów Elek-

trycznych inżyniera Kazimierza Szpotańskiego, która była rozwinięciem jego fabryki z Kamionka. Miejsce to przypadło do gustu również franciszkancom, które poświęciły się pracy z chorymi dziećmi i sierotami.

Podczas II wojny światowej ukrywało się tu wielu działaczy politycznych, a sama miejscowość została w znacznym stopniu zniszczona w wyniku działań wojsk niemieckich. W 1951 r.

Międzylesie wcielono do Warszawy w ramach dzielnicy Wawer.

Dziś zakłady przemysłowe znajdują się bliżej linii kolejowej, a część „zielona” – przy dalszej części ulicy Żegańskiej i wzdłuż alei Dzieci Polskich. Utworzono tu również Instytut Elektrotechniki. Mikroklimat dawnego letniska wykorzystują placówki medyczne – Międzyleski Szpital Specjalistyczny (dawny Centralny Szpi-

tal Kolejowy) i Centrum Zdrowia Dziecka. Pętla autobusowa Międzylesie jest punktem wyjścia szlaków pieszych do Mazowieckiego Parku Krajobrazowego. Czerwony ma 190 km i prowadzi dookoła Warszawy trasą Modlin–Marki–Rembertów–Międzylesie–Wiązowna–Góra Kalwaria–Zalesie Górne–Magdalenka–Brwiwinów–Zaborów. Zielony wiedzie z kolei z Marysina Wawerskiego do Anina.

KOLEJKA WĄSKOTOROWA

W 1900 r. całą prawobrzeżną Warszawę przecięła poprzeczna wobec ówczesnych dróg komunikacyjnych linia kolei wąskotorowej Jabłonna–Wawer, potocznie zwana jabłonowską, należąca do Spółki Udziałowej Drogi Żelaznej Wąskotorowej Jabłonna–Wawer (do Towarzystwa Warszawskich Dróg Żelaznych Podjazdowych). Odegrała ważną rolę w rozwoju Pragi, łącząc okolice podmiejskie z mostem Kierbedzia i portem wiślanym. W 1914 r. uruchomiono odcinek Wawer–Otwock–Karczew. Była to linia jednotorowa z mijankami, o rozstawie szyn 800 milimetrów. Kolejkę likwidowano etapami po II wojnie światowej. Zamykano kolejno fragmenty: Warszawa–Otwock (1952), Warszawa–Jabłonna (1956) i Otwock–Karczew (1963).

Jej trasę jeszcze dzisiaj nietrudno prześledzić w terenie, bo odcisnęła się na planie miasta. Biegła ulicami Modlińską, Jagiellońską, za rondem Starzyńskiego zjeżdżała istniejącym do dziś splantowanym zjazdem na Wybrzeże Helskie, dalej biegła po wale powodziowym do dzisiejszego pomnika Kościuszkowców, gdzie odchodziła od rzeki wzdłuż ogródków działkowych do Zamoyskiego. Następnie jechała Grochowską, Płowiecką, Widoczną, Mrówczą, Mozaikową, Włókienniczą przez zachowany do dziś most na Świdrze do Otwocka i dalej drogą Otwock–Karczew.

Na tle innych dawnych warszawskich kolejek wyróżnia ją zachowana spora liczba zabytkowych obiektów, przede wszystkim na odcinku Wawer–Karczew (głównie dworce z okresu 1912–1925 zaprojektowane przez Konstantego Jakimowicza). Nie ma za to śladów odcinka północnego zatartego podczas rozbudowy Modlińskiej.

Zachowała się parowozownia stacji Jabłonna II, obecnie przekształcona w budynek mieszkalny. Przy ulicy Olszowej 12 wznosi się dawny hotel stacyjny stacji Warszawa Most, niegdyś przylegający do dworca od prawej strony, urządzony w prywatnej kamienicy. Przetrzywały też dworce, między innymi w Wawrze, Międzyzlesiu i Falenicy.

RADOŚĆ

Historia tej osady wiąże się z miejscowością Zbójna Góra, założoną prawdopodobnie w XV w. w pobliżu przydrożnej karczmy. Właśnie na jej terenach pod koniec XIX w. powstało letnisko Radość. Osada przeżyła największy rozkwit w czasie dwudziestolecia międzywojennego: w latach 1922–1931 trwały prace nad budową kościoła, który poświęcono Matce Boskiej Anielskiej. Od 1925 r. Radość należała do gminy Falenica Letnisko. Stopniowo pochłaniała Zbójną Górę, aż w końcu w 1932 r. Radością określano już całe osiedle. W tym samym roku założono tu cmentarz, który ciągnie się na granicy leśnego kompleksu w kierunku wsi Wiązowna. W 1943 r. w Radości działała radiostacja Polskiej Partii Robotniczej. Po wojnie miejscowość stopniowo traciła swój letniskowy klimat, a w 1951 r. włączono ją do Warszawy w ramach dzielnicy Wawer.

ZERZEŃ

Najciekawsze miejsce w rolniczej nadwiślańskiej części Wawra, Zerzeń, jako osada istniała od XIII w. W 1976 r. odkryto tu osadę z młodszej epoki kamienia – światło dzienne ujrzały pochowane w ziemi ceramiczne garnki, misy, dzbanki, kubki i talerze. Na początku XV w. erygowano tu parafię i wzniesiono pierwszy drewniany kościół pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny. Według XVII-wiecznych źródeł w Zerzeniu działała szkoła parafialna – stanowiła najstarszą placówkę edukacyjną na terenie dawnej gminy. W 1866 r. wieś została wcielona do nowoutworzonej gminy Zagórz, a w 1939 r. – do gminy Wawer. Ostatecznie w 1951 r. Zerzeń włączono do Warszawy w ramach nowej dzielnicy Wawer.

Zabytkowy budynek stacji kolei wąskotorowej

FALENICA

Leżąca na południowym skraju prawobrzeżnej Warszawy Falenica jest znakomitym punktem wypadowym w malownicze tereny doliny Świdra, Michalina, Józefowa i Otwocka. Wywodzi się od znanej od 1408 r. wsi szlacheckiej, ale osada ta położona w osi dzisiejszego Wału Miedzeszyńskiego już nie istnieje. Nazwę Falenica nosi za to założone w 1894 r. przez Jakuba Karola Hannemana letnisko przy linii otwockiej, szczególnie modne w okresie międzywojennym oddalone od wsi o kilka kilometrów. W 1897 r. wybudowano w nim stację kolejową Falenica, co ułatwiło letnikom dojazd do niego. Letnisko szybko się rozbudowywało: po 1905 r. istniały tu teatr letni i hotel z restauracją; to właśnie osada letniskowa stała się niebawem centrum życia wsi.

W latach 20. XX w. na około 450 domów aż połowę stanowiły drewniane „świdermajery”. Niestety, malownicza zabudowa padła w dużej

„ŚWIDERMAJERY”

Wraz z rozwojem podwarszawskich letnisk przy linii otwockiej pojawił się swoisty styl architektoniczny, zwany żartobliwie świdermajerem. Początek dał popularny rysownik Michał Elwiro Andriolli, który w 1881 r. zamieszkał nad brzegiem rzeki Świder i wybudował u siebie 10 ozdobnych domów letniskowych do wynajmowania na lato. Ich niepowtarzalny styl kopiowano i rozwijano aż do 1939 r., budując łącznie ponad 600 obiektów na całej linii otwockiej. Były to domy niemal wyłącznie drewniane, malowane z zewnątrz na zielono, żółto, szaro lub brązowo, bogato udekorowane elementami różnego pochodzenia – podpatrzonymi w rosyjskich daczach, alpejskich schroniskach, willach w Zakopanem, chatkach na Mazowszu czy w kresowych miasteczkach. Po II wojnie światowej wille i pensjonaty zajęli przypadkowi mieszkańcy, wiele popadło w ruinę.

Spacerując po wydmach na południowo-wschodnich krańcach Warszawy, możemy spotkać przedziwne i bardzo urokliwe drewniane domostwa z przeszkloną werandą, okiennicami, oplecione balkonami i schodami.

Kamień upamiętniający bohaterów bitwy falenickiej z 19 września 1939 r.

mierze ofiarą najpierw pożaru w 1929 r., a potem ucierpiała podczas całodziśniej bitwy z Niemcami we wrześniu 1939 r. Do dziś jednak można znaleźć jej relikty.

W latach 1924–1951 Falenica funkcjonowała jako odrębna gmina Letniska Falenica. W 1928 r. oddano do użytku drewniany kościół, a sześć lat

później erygowano parafię wydzieloną z parafii zerzeńskiej.

W okresie międzywojennym około 66 procent ludności Falenicy stanowili Żydzi; w latach 1940–1942 po wschodniej stronie torów kolejowych utworzono dla nich getto, a 20 sierpnia 1942 r. jego mieszkańców wywieziono do Treblinki.

Kiedy w 1951 r. Falenicę przyłączono do Warszawy, nastąpił czas dalszej rozbudowy. Wzniesiono kościół pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa, założono też Przedsiębiorstwo Automatyki Przemysłowej Mera Pniefal i Zakłady Poligraficzne Polskiej Agencji Prasowej.

Latem Falenicę tłumnie odwiedzają spacerowicze i rowerzyści, którzy wyruszają stąd na wycieczki do Mazowieckiego Parku Krajobrazowego, Otwocka, Celestynowa czy Góry Kalwarii. Dużą popularnością cieszą się wydmy, rozciągające się na wschód i południe, a także bagna leżące między Wąłem Miedzeszyńskim a Wisłą, w zachodniej części Falenicy.

BITWA FALENICKA

19 września 1939 r. w Falenicy doszło do bitwy polsko-niemieckiej, w której oddziały 13. Dywizji Piechoty Strzelców Kresowych pułkownika Władysława Kalińskiego i dwie baterie 3. Lubelskiego Dywizjonu Artylerii Konnej zostały zaatakowane przez Niemców z trzech stron jednocześnie. W wyniku walk do niewoli dostało się około 1700 polskich żołnierzy, 150 poległo, a 650 przebiło się do Warszawy. Podczas bitwy spłonęła większość falenickich zabudowań. Na cześć żołnierzy walczących w bitwie postawiono nieduży pomnik.

MIEDZESZYN

To najstarsza wieś spośród tych leżących na terenie dzisiejszego Wawra. Ślady osadnictwa są bardzo stare – przy dzisiejszej ulicy Odrębnej archeolodzy odnaleźli fragmenty cmentarza z epok brązu i żelaza, na którym grzebano głównie kobiety i dzieci. Sama wieś powstała najpóźniej w XIII w. jako wieś kościelna – należała do parafii w Błoniu, nad którą pieczę obejmowali opaci z Czerwińska. Już w średniowieczu istniała tu przeprawa przez Wisłę, a mieszkańcy wsi otrzymali od książąt mazowieckich pozwolenie na połów ryb w Wiśle. W XX w. mieściła się tu wytwórnia wina szampańskiego. Istotna zmiana nadeszła przed I wojną światową: na wschód od wsi powstało osiedle letniskowe (które przejęło nazwę), a z myślą o chorych dzieciach założono wówczas pierwsze sanatorium. Po II wojnie światowej wieś była znana głównie z ogrodnictwa i hodowli.

LAS

Ta wieś założona w pobliżu Wisły w XVII w. przeszła w ręce Adama Kazanowskiego, który w jej miejscu założył nową osadę – Koło. W 1727 r. wykupiła ją Elżbieta Sieniawska i w ten sposób wieś została włączona do dóbr wilanowskich. Mieszkańców tych terenów nie oszczędziły okrutne wydarzenia w czasie zaboru rosyjskiego i wojen; w 1944 r. wieś została zniszczona przez Niemców. W 1951 r. razem z gminą Wawer Las został włączony do Warszawy. Las służył głównie jako zaplecze rolnicze, dostarczając warzyw do innych dzielnic stolicy.

ALEKSANDRÓW

Mimo że większość okolicznych wsi, które później włączono do Wawra, zakładano na terenie tarasu

zalewowego Wisły, XVIII-wieczny Aleksandrów powstał na położonych nieco wyżej wydmach. Pierwotnie istniały tu dwie osady należące do majątku Wiązowna, ale z czasem się połączyły. Mieszkańcami wsi byli nie tylko Polacy, ale i koloniści przybyli z Niemiec – przesiedlono ich dopiero w czasie II wojny światowej i po niej, a wspomnieniem dawnych czasów są pozostałości

ewangelickiego cmentarza. Przez Aleksandrów prowadzi tak zwana czerwona droga (zbudowana z czerwonych cegieł), prowadząca z Wiązowny do Falenicy – Niemcy zbudowali ją w latach 1940–1941 jako drogę rokadową do nowo budowanych umocnień.

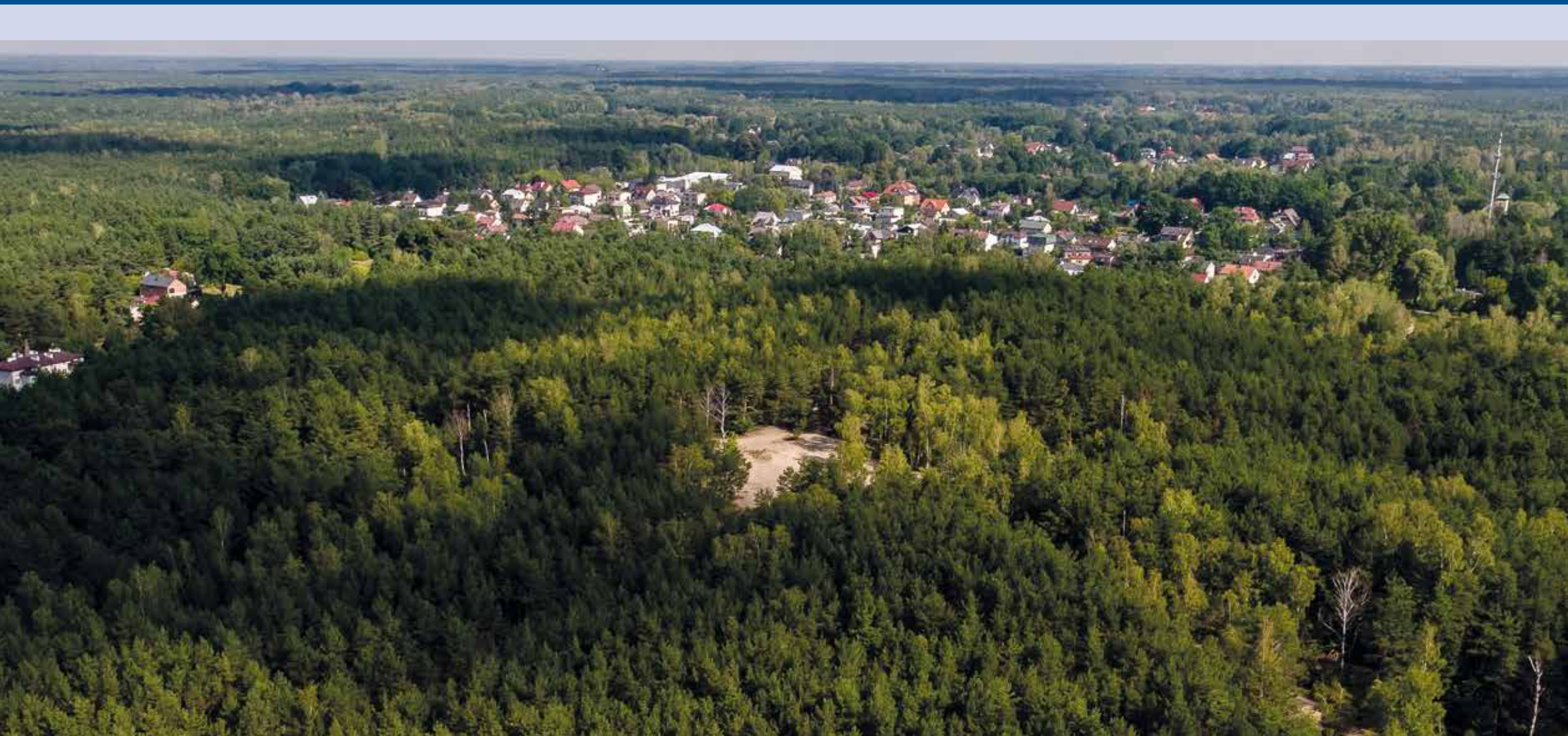
Aleksandrów wchodził w skład gminy Wiązowna aż do 1992 r., kiedy to włączono go do Warszawy.

SADUL

Tę niewielką kolonię założono w latach 30. XIX w. – według spisu z 1921 r. był tu tylko jeden dom zamieszkały przez pięć osób. W 1951 r. osiedle włączono do Warszawy. W latach 1999–2002 trwały prace nad budową kościoła pod wezwaniem św. Benedykta; obecnie swe siedziby ma tu kilka firm, powstaje też sporo zakładów produkcyjnych.

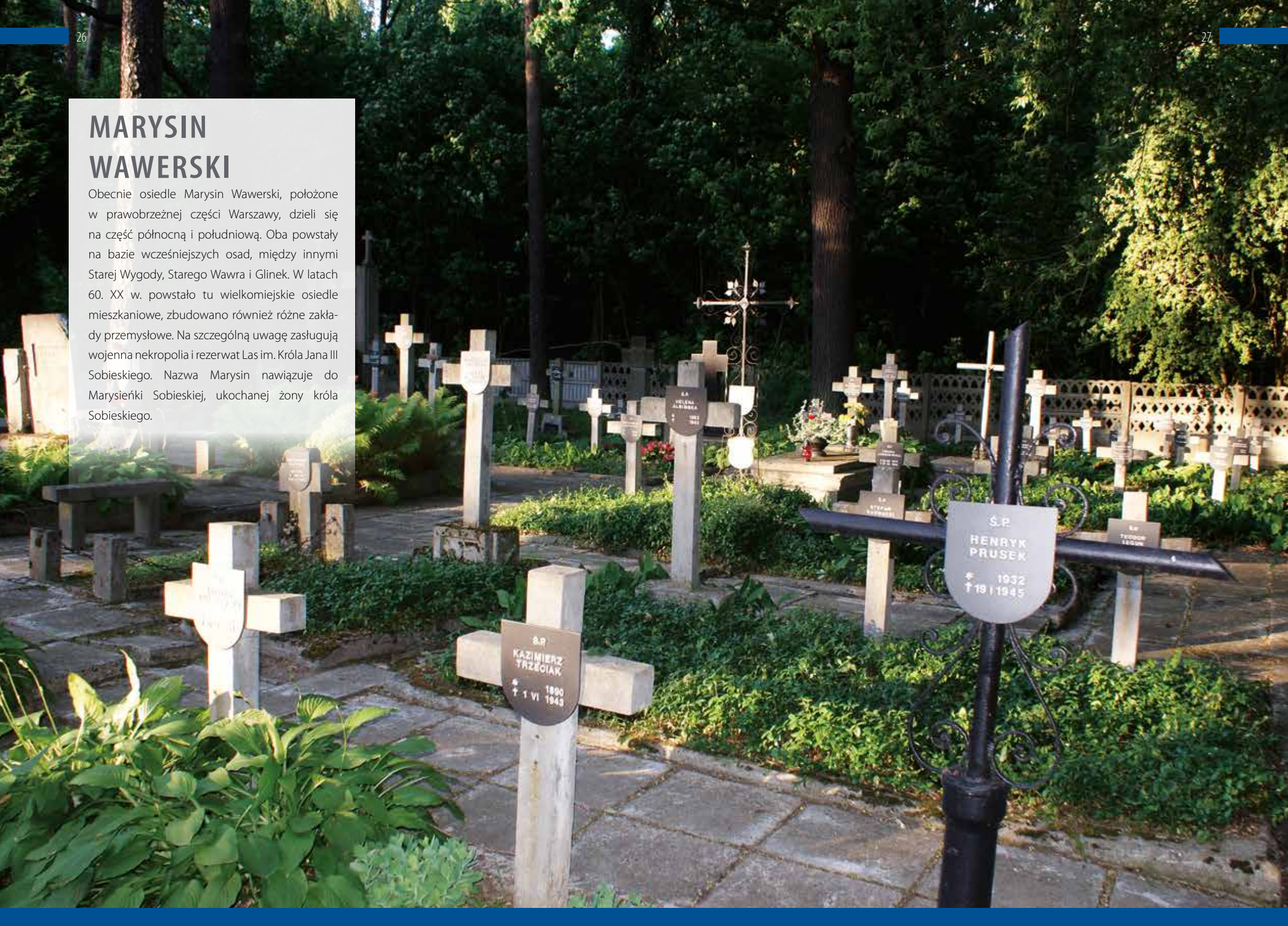
Niezwykłe miejsca

- Marysin Wawerski 26
- Falenica, Miedzeszyn i Aleksandrów 36
- Anin 48
- Międzylesie i Radość 62
- Las, Wawer, Sadul, Nadwiśle i Zerzeń 80

MARYSIN WAWERSKI

Obecnie osiedle Marysin Wawerski, położone w prawobrzeżnej części Warszawy, dzieli się na część północną i południową. Oba powstały na bazie wcześniejszych osad, między innymi Starej Wgody, Starego Wawra i Glinek. W latach 60. XX w. powstało tu wielkomiejskie osiedle mieszkaniowe, zbudowano również różne zakłady przemysłowe. Na szczególną uwagę zasługują wojenna nekropolia i rezerwat Las im. Króla Jana III Sobieskiego. Nazwa Marysin nawiązuje do Marysieńki Sobieskiej, ukochanej żony króla Sobieskiego.

Kościół pod wezwaniem św. Feliksa z Kantalicjo

ul. Kościuszkowców 85a

Świątynia została zbudowana w połowie lat 30. XX w. przez siostry Felicjanki, które w 1921 r. założyły w pobliżu swój klasztor. Budynek został zaprojektowany przez Zygmunta Gawlika w stylu modernistycznym. Jego fronton i ołtarz zdobią rzeźby Xawerego Dunikowskiego. Wieża kościoła stanowiła jeden z najdogodniejszych w okolicy punktów obserwacji walczącej Warszawy. Z tego też powodu Adolf Hitler w asyście Himmlera i generałów w dniu 22 września 1939 r. z jej szczytu obserwował szturm swoich wojsk na Warszawę. Jak wynika ze wspomnień siostrzeli felicjanek, przez cały okres okupacji Niemcy tłumnie przybywali oglądać wieżę, gdzie przez chwilę stał ich Wódz.

W czasie wojny kościół ucierpiał w wyniku niemieckiego ostrzału, a wieża – wymarzone miejsce orientacyjne dla wojsk nieprzyjaciela – została na prośbę sióstr wysadzona w powietrze przez polskich saperów w 1944 r. Rekonstrukcję świątyni ukończono w 2008 r.

Rezerwat przyrody „Las im. Króla Jana III Sobieskiego”

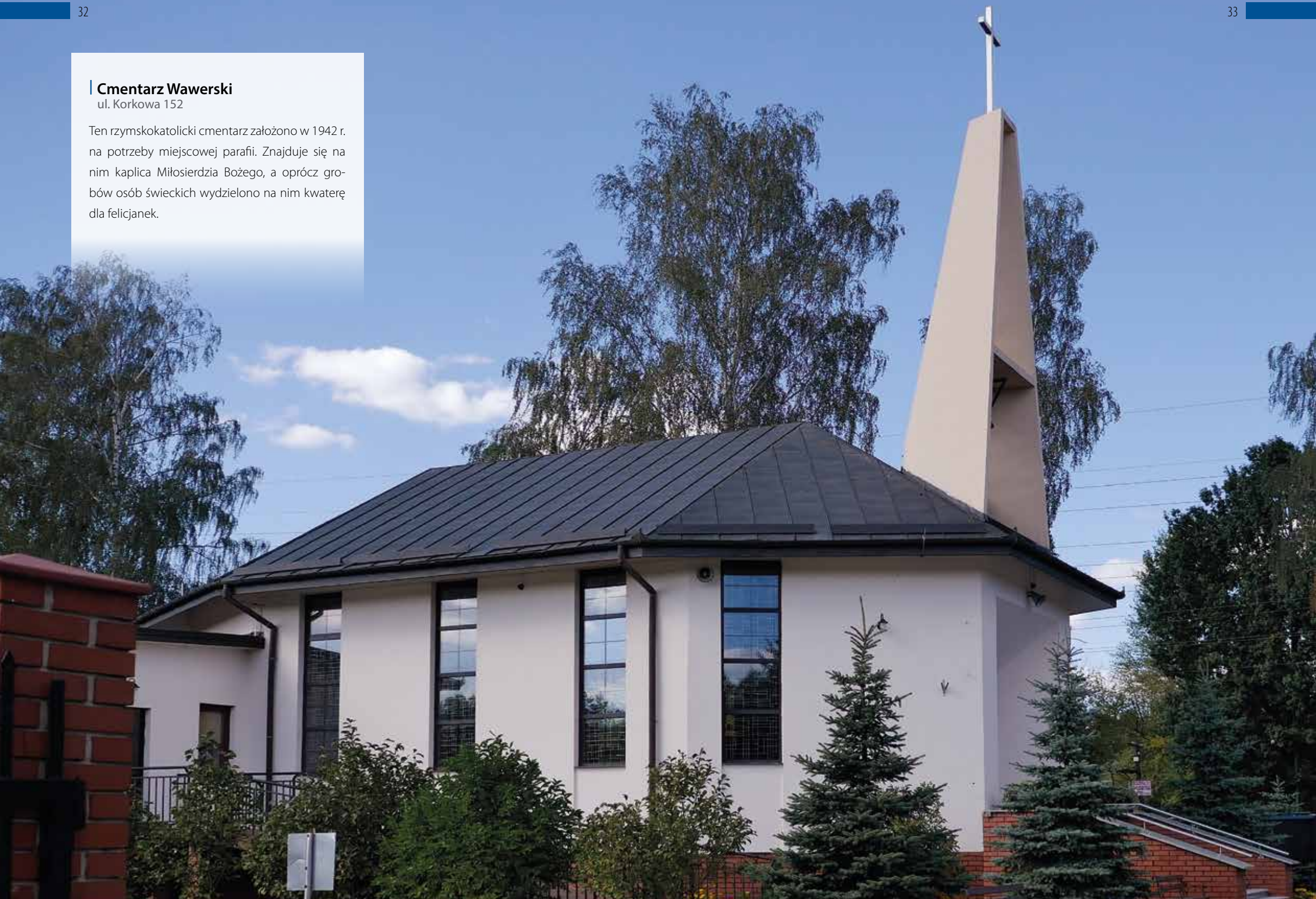
W 1932 r. na terenie Glinek założono leśny rezerwat, któremu nadano nazwę „Las im. Króla Jana III Sobieskiego” – nawiązywała ona do dawnego właściciela dóbr wilanowskich, do których również należały tereny Glinek (czyli dzisiejszego Marysina Wawerskiego). Na początku rezerwat zajmował powierzchnię 311 hektarów, ale po II wojnie światowej zmniejszono go do około 114 hektarów. Można w nim zobaczyć pozostałości pierwotnej Puszczy Mazowieckiej z elementami starodrzewu dębowego. Tereny porasta las sosnowo-dębowo-lipowy z domieszką czarnej brzozy. Jest to jeden z dziewięciu rezerwatów Mazowieckiego Parku Krajobrazowego.

Cmentarz Wawerski

ul. Korkowa 152

Ten rzymskokatolicki cmentarz założono w 1942 r. na potrzeby miejscowej parafii. Znajduje się na nim kaplica Miłosierdzia Bożego, a oprócz grobów osób świeckich wydzielono na nim kwaterę dla felicianek.

Pomnik Janusza Korczaka

ul. Korkowa 135/137

Pomnik wykonany przez Hannę Danilewicz został odsłonięty 20 czerwca 1979 r. Poświęcono go Januszowi Korczakowi, który w latach 1921–1940 organizował kolonie i zimowiska dla sierot w tu-tejszym ośrodku kolonijnym „Różyczka” (obecnie w jej miejscu działa ośrodek „Syrenka”). W 2012 r. obok pomnika postawiono tablicę informacyjną z napisem: „Kiedy śmieje się dziecko, śmieje się cały świat”.

FALENICA, MIEDZESZYN I ALEKSANDRÓW

Falenica zapewne kojarzy się nam ze starymi drewnianymi willami – „świdermajerami”; słynęła jako lotnisko przy linii otwockiej, szczególnie modne w okresie międzywojnia. Podobny charakter miał Miedzeszyn, który rozwinął się na początku XX w. przy stacji kolejki wąskotorowej. W sąsiadującym z nim Aleksandrowie, położonym na wydmach, osiadł na stałe Józef Beck, minister spraw zagranicznych. Jego dom istnieje po dziś dzień.

| Przedwojenna synagoga

ul. Bambusowa 9

W okresie międzywojennym większość mieszkańców Falenicy stanowili Żydzi. W 1938 r. na potrzeby tej społeczności wzniesiono murowaną z cegieł synagogę. Podczas II wojny światowej Niemcy na znacznym obszarze od torów kolejowych po Aleksandrów utworzyli getto. Podczas wojny synagoga pełniła dodatkowo rolę szpitala, a później przekształcono ją w budynek mieszkalny – tym celom służy po dziś dzień.

| Dom Starców „Ezra”

ul. Patriotów 77

Przykładem falenickiego „świdermajera” jest budynek dawnego Domu Starców powstałego w okresie międzywojennym z inicjatywy Towarzystwa Wspomagania Ubogich Żydów „Ezra”. Obiekt został oddany do użytku w 1937 r. Po wyzwoleniu, od sierpnia 1944 r. do 1948 r. w budynku urzędowało NKWD, a następnie UB. Potem mieścił się tu komisariat MO, a jeszcze później – poczta. Budynek został niedawno starannie odnowiony.

Dworzec kolejowy w Falenicy

ul. Patriotów 40

Drewniany dworzec, wzniesiony ok. 1900 r., stanowi zabytek dawnego budownictwa kolejowego. Należał do Kolei Nadwiślańskiej, nad którą prace zakończono w 1877 r. Linia ta służyła między innymi rosyjskim wojskowym (łączyła najważniejsze nadwiślańskie twierdze w Modlinie, Warszawie i Dęblinie), a także obsługiwała okoliczny ruch pasażerski. Falenicka drewniana stacja była użytkowana do połowy I wojny światowej, kiedy to obok wzniesiono nowy murowany dworzec – od tego czasu służyła celom mieszkalnym, ale obecnie jest opuszczona. Murowany budynek dworca został wzniesiony w stylu przypominającym dworce kolejowe z terenu Niemiec. W latach 30., w trakcie prac związanych z elektryfikacją linii do Otwocka i budową skrzydlatych wiat peronowych, został lekko przebudowany i ustylizowany na budynek modernistyczny. Obecnie działa w nim Kinokawiarnia Stacja Falenica, jedna najciekawszych inicjatyw kulturalnych na terenie Wawra. Na dworcu swój początek bierze czarny szlak pieszy do Mazowieckiego Parku Krajobrazowego. Z tego samego miejsca, z ulic Frenkla i Kłodzkiej, zaczyna się znakowany szlak rowerowy.

Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa w Falenicy

ul. Narcyzowa 18

Na wzgórzu, w odległości pół kilometra od stacji Falenica, w 1930 r. zbudowano skromny drewniany kościółek. Obecną, trójnawową świątynię wzniesiono w latach 1951–1959 w miejscu dawnego kościoła drewnianego. Charakteryzuje się klasyczną harmonią, a konstrukcja opiera się na sześciu masywnych kolumnach z wypisanymi splecionymi greckimi literami X (Chrystus) i P (Zbawiciel).

Gminna Elektrownia Falenica

ul. Gruntowa 2

Zabytkowy budynek gminnej elektrowni powstał jeszcze przed wojną, w 1932 r. Od czasu zakończenia wojny aż do 1969 r. mieściła się tu siedziba Rejonu Energetycznego nr 3 Praga, Zakładu Energetycznego Warszawa-Miasto. Do zadań pracowników Rejonu należało przede wszystkim utrzymanie sprawności wszystkich urządzeń energetycznych średniego i niskiego napięcia oraz zapewnienie nieprzerwanej dostawy energii elektrycznej. W budynku działało również Pogotowie Energetyczne obsługujące obszar całej prawobrzeżnej Warszawy. Obecnie budynek popada w ruinę.

Cmentarz rzymskokatolicki w Aleksandrowie

ul. Złotej Jesieni

Ten położony na wzgórzu wśród starych drzew cmentarz założono w 1932 r. Spoczywa na nim wiele osób zasłużonych dla lokalnej społeczności Falenicy i Aleksandrowa. We wrześniu 1939 r. w jego centralnej części urządzono cmentarz wojenny. Złożono na nim ciała żołnierzy Wojska Polskiego poległych 19 września 1939 r. w bitwie pod Falenicą. W kolejnych latach znaleźli tu miejsce wiecznego spoczynku żołnierze Armii Krajowej i żołnierze 1 Armii Wojska Polskiego polegli w latach 1944–1945. W centralnym miejscu cmentarza ustawiono pomnik z krzyżem Grunwaldu oraz napisem: „Zginęli w obronie ojczyzny, walcząc z hitlerowskim okupantem”.

Cmentarz ewangelicki w Aleksandrowie

ul. Szulczyka

Cmentarz ewangelicki jest pamiątką po czasach, gdy w Aleksandrowie mieszkali niemieccy koloniści z Meklemburgii i Pomorza. Nekropolia działała od drugiej połowy XIX w. aż do końca II wojny światowej, kiedy koloniści uciekli bądź zostali wysiedleni do Niemiec. Można tu zobaczyć pozostałości po kilkunastu grobach z kamiennymi płytami z niemieckimi i polskimi napisami.

ANIN

Anin to willowe osiedle o letniskowym rodowdziej. Położony na pięknym zalesionym terenie, przyciągał śmietankę towarzyską i artystów, a miejscowa stacja kolejowa ułatwiała dojazd. Kawiarnie, kasyno, pensjonaty – rozrywek nie brakowało. Swój rozwój Anin zawdzięcza też bliskości Warszawy: do stolicy nowo odrodzonego państwa ściągało wielu specjalistów, którzy osiedlali się między innymi tutaj. Nazwa osiedla nawiązuje do imienia Anny Branickiej – żony Ksawerego Branickiego, właściciela tego terenu.

Willa „Snitkówka”
ul. Trawiasta 4

W Aninie wciąż można podziwiać budynki z okresu świetności, mimo że w latach 30. XX w. stylowe drewniane wille zaczęto zastępować murowanymi, stylizowanymi dworkami lub nowoczesnymi budynkami, zaś stare wille rozbierano jedna po drugiej.

Willa „Snitkówka” to drewniany budynek w stylu „świdermajer”. Po II wojnie światowej dom przeznaczono na mieszkania kwaterunkowe, co w rezultacie doprowadziło do dewastacji budynku. Na szczęście po przywróceniu domu jego właścicielom przeprowadzono gruntowną renowację. Dzisiaj „Snitkówka”, pięknie odnowiona, służy jako scenografia do wielu polskich seriali telewizyjnych.

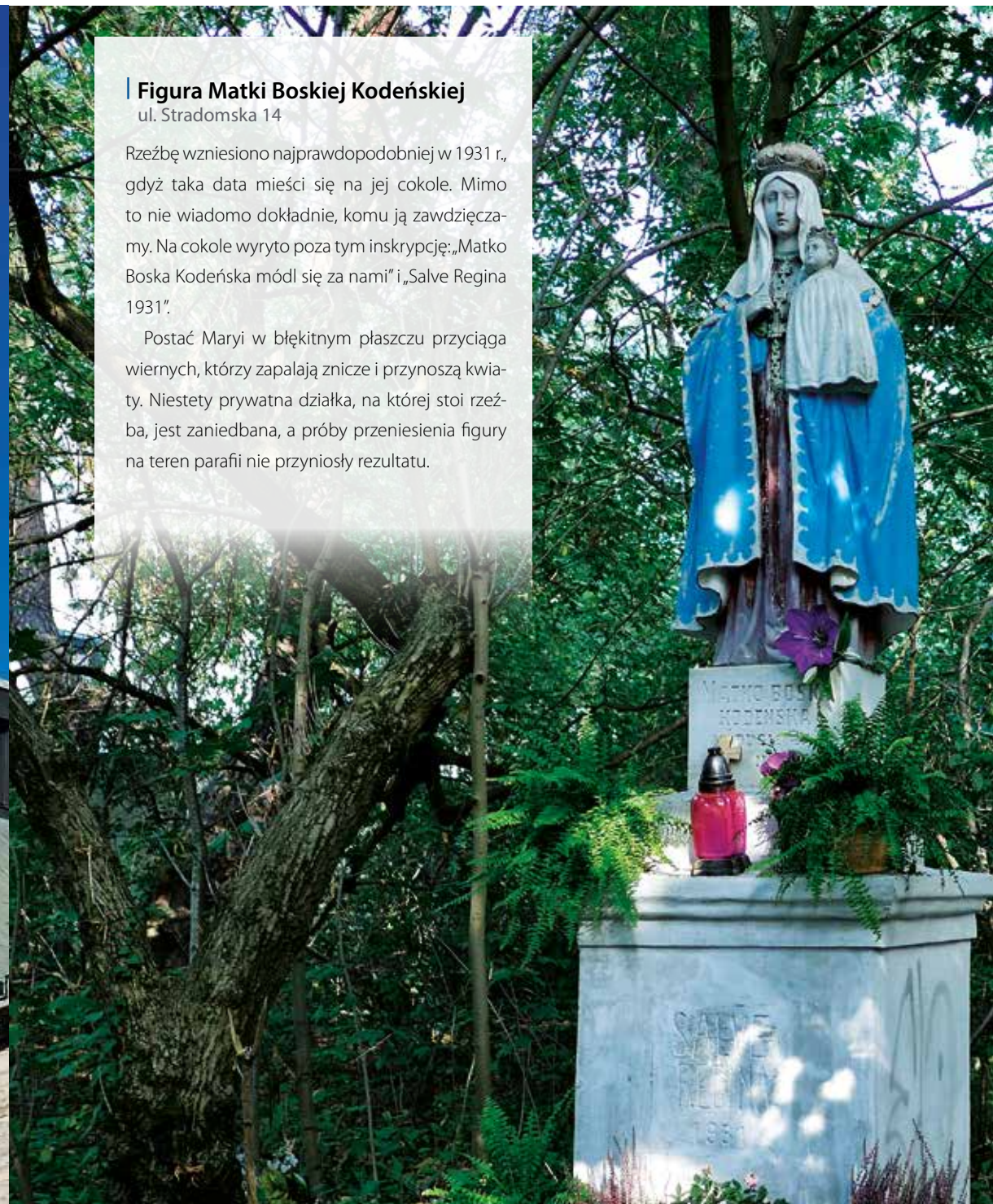
kościół Matki Bożej Królowej Polski ul. Rzeźbiarska 46

W 1911 r. Antoni Szalla zaprojektował świątynię, której budowę sfinansowali mieszkańcy Starego Anina i Wawra. Zawierucha I wojny światowej opóźniła prace, ale świątynię udało się oddać do użytku w 1916 r. W 1929 r. kościół zmodernizowano i dobudowano wieżę. Mimo to niebawem świątynia nie mieściła już wiernych, dlatego zdecydowano o budowie nowej, na Górcze Delmaka w Nowym Aninie; wybuch wojny zniweczył jednak te plany. W 1948 r. do starego kościoła dobudowano więc prezbiterium i zakrystię, a rok później – boczne nawy. Obecny kościół został wybudowany w 1980 r. Przed świątynią umieszczono pamiątkowy kamień i tablicę poświęconę księdzu Jerzemu Popiełuszcze – był tu wikarym w latach 1975–1978.

Figura Matki Boskiej Kodeńskiej ul. Stradomska 14

Rzeźbę wzniesiono najprawdopodobniej w 1931 r., gdyż taka data mieści się na jej cokole. Mimo to nie wiadomo dokładnie, komu ją zawdzięczamy. Na cokole wyryto poza tym inskrypcję: „Matko Boska Kodeńska módl się za nami” i „Salve Regina 1931”.

Postać Maryi w błękitnym płaszczu przyciąga wiernych, którzy zapalają znicze i przynoszą kwiaty. Niestety prywatna działka, na której stoi rzeźba, jest zaniedbana, a próby przeniesienia figury na teren parafii nie przyniosły rezultatu.

Miejsce rozstrzelania 12 mężczyzn

w pobliżu ul. Niemodlińskiej 51, obok
Kanału Wawerskiego

29 kwietnia 1942 r. hitlerowcy rozstrzelali tu 12 więźniów przywiezionych z aresztu przy ulicy Daniłowiczowskiej w Warszawie. Była to zemsta za zabicie i zranienie kilku niemieckich policjantów przeprowadzających aresztowania przy ulicy VIII Poprzecznej w Aninie 26 lutego 1942 r. Po rozstrzelaniu ciała zostawiono na miejscu, ale obecnie mogiły zabitych znajdują się na Cmentarzu Ofiar II Wojny Światowej przy ulicy Kościuszkowców.

Można tu zobaczyć krzyż i czarną płytę pamiątkową z nazwiskami zamordowanych. Na ogrodzeniu znajduje się symbol Polski Walczącej z 1962 r.

Tablice pamiątkowe Tchorka

ul. Michała Kajki, róg VIII Poprzecznej

Tablice pamiątkowe Tchorka to wspólna nazwa tablic zaprojektowanych w 1949 r. przez Karola Tchorka – polskiego rzeźbiarza i kolekcjonera sztuki. Stawiano je w Warszawie dla uczczenia miejsc walki i męczeństwa II wojny światowej. W dzielnicy Wawer można zobaczyć dwie takie tablice niedaleko siebie, przy ulicy Michała Kajki. Jedna z nich, z napisem „Cześć ich pamięci”. Tu w lipcu 1942 roku hitlerowcy rozstrzelali 45 Żydów, upamiętnia ofiary likwidacji getta w Rembertowie – Żydów zamordowano podczas próby ucieczki przed wywozem do obozu zagłady w Treblince. Niedaleko, przy ulicy Kajki 39, znajduje się druga tablica upamiętniająca rozstrzelanie 12 mężczyzn (zob. obiekt nr stronie obok).

Dawne kino „Wrzos”

ul. Rzeźbiarska 46

Kino mieściło się w budynku znajdującym się na terenie parafii Matki Bożej Królowej Polski. Władze kościelne rozpoczęły jego budowę w 1949 r., a trzy lata później ukończony budynek przejęły władze komunistyczne, przekazując go Zarządowi Kin. Kino rozpoczęło działalność w 1953 r. i działało do około 1989 r., kiedy budynek zwrócono parafii. Na piętrze mieściła się plebania, na zapleczu – kancelaria i biblioteka parafialna, a w piwnicach – sale katechetyczne. W latach 1975–1978 mieszkał tu ksiądz Jerzy Popiełuszko, ówczesny wikariusz. Po generalnym remoncie z 2007 r. odbywają się tu zebrania społeczne, a także uroczystości kulturalne i religijne.

**Instytut Kardiologii
im. Prymasa Tysiąclecia Kardynała
Stefana Wyszyńskiego**

ul. Alpejska 42

Instytut powstał 21 marca 1979 r. w drodze rozporządzenia Rady Ministrów. Jest to jednostka badawczo-rozwojowa, która przyczyniła się do rozwoju polskiej kardiologii i kardiologii. Od wielu lat plasuje się w ścisłej czołówce najlepszych tego typu placówek w Polsce. Wprowadzono tu wiele nowych metod leczenia i diagnostyki, a istotną rolę Instytutu jest również działalność w zakresie promocji zdrowia. Instytut współdziała również w poddyplomowym kształceniu lekarzy w dziedzinie kardiologii. Instytut dysponuje 386 łózkami w klinikach przy ulicach Alpejskiej oraz Spartańskiej.

INSTYTUT
KARDIOLOGII
IM. PRYMASA TYSIĄCLECIA
KARDYNAŁA
STEFANA
WYSZYŃSKIEGO

Kamień pamiątkowy Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego

ul. Trawiasta 10 (Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Wawer)

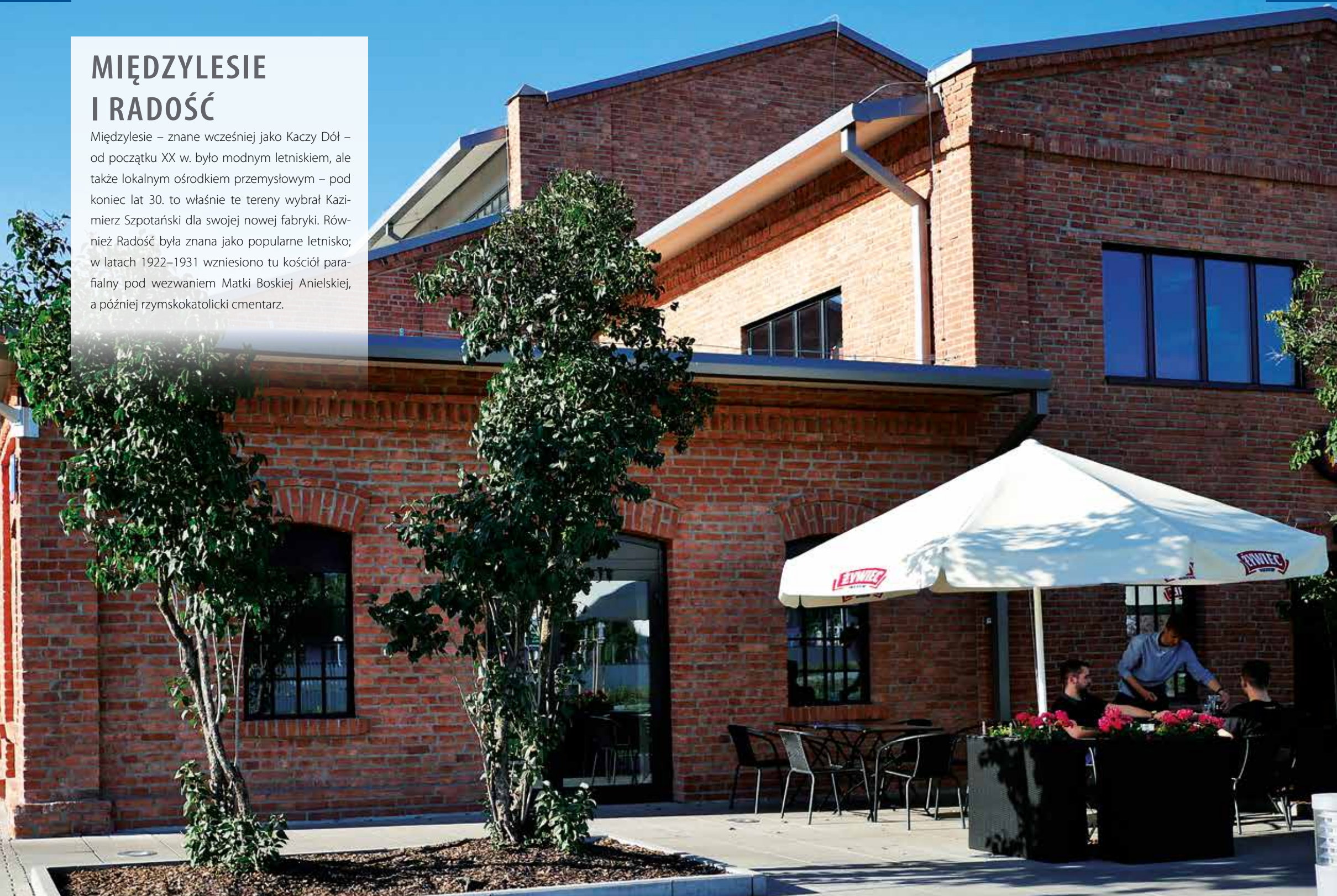
Konstanty Ildefons Gałczyński mieszkał w Aninie w latach 1936–1939 razem z żoną i córką. Najpierw wprowadził się do domu przy ulicy Legionów (obecnej ulicy Homera), a później – na Leśną (dzisiejszą Trawiastą). To tu poeta napisał kilka swoich dzieł i to właśnie on ukuł nazwę „świdermajery” na określenie stylu architektonicznego drewnianych willi letniskowych. W 1939 r. Gałczyński otrzymał kartę mobilizacyjną i opuścił Anin.

Uroczyste odsłonięcie tablicy pamiątkowej odbyło się 5 czerwca 2004 r. – w wydarzeniu wzięła udział między innymi Kira Gałczyńska, córka poety. Dla uczczenia związków poety z Aninem co roku w pierwszą sobotę czerwca wawerska biblioteka organizuje „Dzień Zielonego Konstantego”.

MIĘDZYLESIE I RADOŚĆ

Międzylesie – znane wcześniej jako Kaczy Dół – od początku XX w. było modnym letniskiem, ale także lokalnym ośrodkiem przemysłowym – pod koniec lat 30. to właśnie te tereny wybrał Kazimierz Szpotański dla swojej nowej fabryki. Również Radość była znana jako popularne letnisko; w latach 1922–1931 wzniesiono tu kościół parafialny pod wezwaniem Matki Boskiej Anielskiej, a później rzymskokatolicki cmentarz.

Instytut „Pomnik – Centrum Zdrowia Dziecka”

aleja Dzieci Polskich 20

Jest to jeden z największych specjalistycznych szpitali pediatrycznych w Polsce, będący jednocześnie pomnikiem poświęconym dzieciom – ofiarom II wojny światowej. Założono go w 1977 r., a pomysłodawczynią była poetka, Ewa Szelburg-Zarembina, znana z twórczości dla dzieci. Oprócz działalności leczniczej, rehabilitacyjnej, naukowo-badawczej i szkoleniowej Instytut jest również partnerem w wielu akcjach społecznych i edukacyjnych. W jego skład wchodzi obecnie 17 klinik wyposażonych w najnowszy sprzęt, między innymi dzięki współpracy z Wielką Orkiestrą Świątecznej Pomocy i Fundacji TVN.

Stacja kolejowa w Międzyzylesiu

ul. Patriotów

Ten zabytkowy modernistyczny przystanek pochodzi z lat 30. XX w. Wybudowany w 1936 r. przez Kazimierza Centnerszwera, składa się z kasy i poczekalni krytych oryginalnym dachem. Na prośbę mieszkańców przy przystanku wkrótce zbudowano restaurację, a w budynku stacji działał kiosk „Ruchu”. W 2010 r. stację wpisano do rejestru zabytków razem z podobnymi, między innymi w Radości, Miedzeszynie oraz Falenicy. Obecnie jest obsługiwany przez Koleje Mazowieckie.

Budynek dawnej stacji kolejki wąskotorowej w Międzyzylesiu

ul. Mrówcza 102

W latach 1900–1963 między Jabłonną a Karczewem i Starą Miłosną kursowała kolej wąskotorowa zwana koleją jabłonną. Do chwili obecnej przetrwało tylko kilka stacji działających niegdyś na tej linii, między innymi murowany przystanek w Międzyzylesiu zbudowany w 1914 r. Na budynku po dziś dzień można zobaczyć pozostałość po pierwotnej nazwie miejscowości: „Kaczy Dół” wypisanej na nim cyrylicą. Warto wiedzieć, że to właśnie na tej stacji miał miejsce pierwszy w historii tej linii wypadek kolejowy – źle nastawiona zwrotnica doprowadziła do zderzenia dwóch pociągów.

Zakłady Kazimierza Szpotańskiego

ul. Kazimierza Szpotańskiego 4

W 1938 r. Szpotański kupił hale po szwedzkiej fabryce walców drogowych. Przekształcił ją w filię Fabryki Aparatów Elektrycznych K. Szpotański i S-ka, działającej na warszawskim Kamionku. W nowych zakładach w Międzylesiu produkowano wyłączniki średniego i wysokiego napięcia: wszystko rozpoczęło się 20 kwietnia 1939 r. Wyroby były wykorzystywane między innymi w trakcie budowy trakcji elektrycznej do Otwocka. Zakłady działały także w czasie II wojny światowej. Po zakończeniu wojny zostały upaństwowione i przekształcone w Pierwszą Państwową Fabrykę Aparatów Elektrycznych. W 1997 r. budynki przejął szwedzki koncern ABB.

W tym zabytkowym obiekcie w 2015 r. otwarto centrum handlowe. To jeden z najbardziej charakterystycznych elementów wawerskiego krajobrazu.

Kościół Matki Boskiej Anielskiej w Radości

ul. Wilgi 14

Ten barokowy kościół zbudowano w latach 1923–1931 według projektu Stanisława Radwana-Paszkiewicza. Pomysł wzniesienia świątyni i składki potrzebne na ten cel zebrano ze składek Stowarzyszenia Miłośników Letniska Radość. Ołtarz główny zdobi kopia obrazu Matki Boskiej Anielskiej. W 1931 r. erygowano tu parafię, a w następnych latach dobudowano plebanię i organistówkę z salą katechetyczną oraz Dom Starców, którym opiekowały się albertynki. W 1932 r. nieopodal założono także cmentarz rzymskokatolicki. Wieża z dwoma dzwonami (Św. Wojciechem i Św. Wacławem) pochodzi z lat 60.

Cmentarz żydowski w Radości ul. Kwitnącej Akacji

Kirkut w Radości jest starszy od cmentarza rzymskokatolickiego – został założony przez Gminę Wyznaniową Żydowską w Falenicy w 1917 r. Na najstarszej macewie można zobaczyć datę 1927 r. Co ciekawe, napisy na nagrobkach są w języku polskim, co świadczy o wysokim stopniu asymilacji ludności żydowskiej z miejscową. Z całą pewnością już w styczniu 1938 r. nie grzebano tu ludzi, a pochówki przeniosły się na nowo założony cmentarz w Aleksandrowie. Obecnie nekropolia jest niestety zaniedbana i zdewastowana: po dziś dzień zachowały się pojedyncze nagrobki, ruiny domu przedpogrzebowego i pozostałości muru z czerwonej cegły.

Stacja kolejowa w Radości

ul. Patriotów

Zabytkowy modernistyczny przystanek kolejowy z 1936 r., składający się z kasy i poczekalni, został wzniesiony przez inżyniera Kazimierza Centnerszvera. W 2010 r. przystanek wpisano do rejestru zabytków województwa mazowieckiego razem z podobnymi stacjami tego typu (między innymi w Międzyzlesiu i Miedzeszynie).

Willa „Lodusieńka” w Radości ul. Herbaciana

Ta wspaniała, odrestaurowana modrzewiowa willa stanowi piękny przykład architektury w stylu „świdermajer”. Nazwana od imienia pierwszej właścicielki „Lodusieńką”, sięga 1934 r. Służyła za dom dla letników, którzy bardzo chętnie przybywali w te strony, i towarzyszyła skromniejszemu domowi z 1929 r. położonemu na tej samej działce. Podczas remontu w 2002 r. odbywały się tu wykłady dla studentów architektury, a pani Róża Salamowicz – obecna właścicielka – udzielała rad osobom marzącym o odbudowie starych drewnianych willi. „Lodusieńka” została wpisana do rejestru zabytków i objęta ochroną konserwatorską.

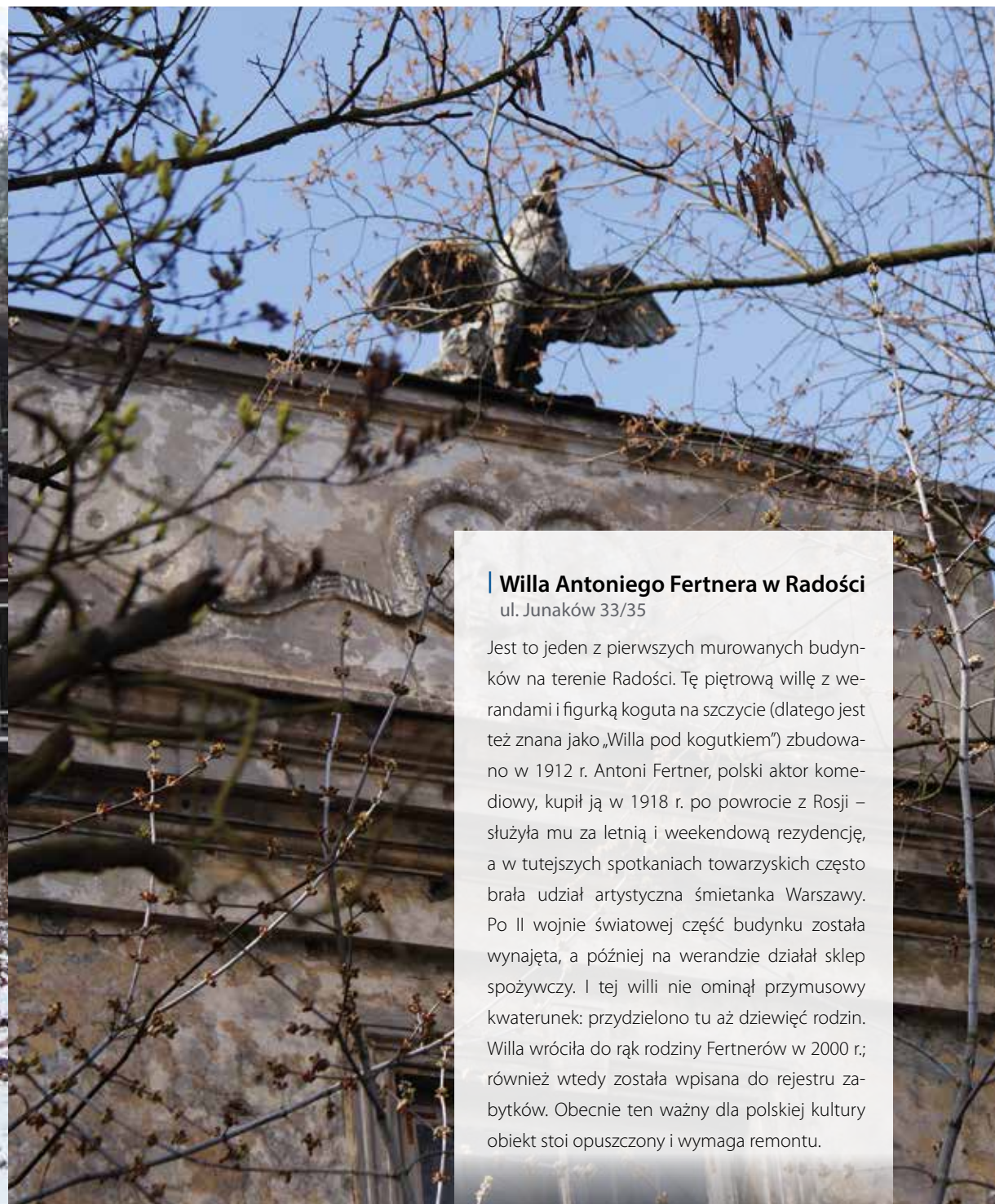

Willa „Diana” w Radości

ul. Żwaniowiecka

Budynek powstał w 1916 r. jako letnia willa myśliwska: wewnątrz królowały trofea i kolekcja broni. Ponoć strop oryginalnej willi zdobiły secesyjne sztukaterie, w pokojach mieściły się wielkie piece i piękne meble, zaś posadzki były intarsjowane. W latach 30. na działce dobudowano trzy niewielkie domy czynszowe. Po wojnie do willi dokwaterowano 13 rodzin, co niestety doprowadziło do ruiny. Remont willi rozpoczęto w połowie lat 80. – w tym celu wykorzystano materiały z rozbiórki domków czynszowych. Od lat 90. willa ma nowych właścicieli, dzięki którym zyskała swój obecny stan. Jest to obecnie jeden z najlepiej zadbanej „drewniaków” w Wawrze.

Willa Antoniego Fertnera w Radości

ul. Junaków 33/35

Jest to jeden z pierwszych murowanych budynków na terenie Radości. Tę piętrową willę z werandami i figurką koguta na szczycie (dlatego jest też znana jako „Willa pod kogutkiem”) zbudowano w 1912 r. Antoni Fertner, polski aktor komediowy, kupił ją w 1918 r. po powrocie z Rosji – służyła mu za letnią i weekendową rezydencję, a w tutejszych spotkaniach towarzyskich często brała udział artystyczna śmietanka Warszawy. Po II wojnie światowej część budynku została wynajęta, a później na werandzie działał sklep spożywczy. I tej willi nie ominął przymusowy kwaterunek: przydzielono tu aż dziewięć rodzin. Willa wróciła do rąk rodziny Fertnerów w 2000 r.; również wtedy została wpisana do rejestru zabytków. Obecnie ten ważny dla polskiej kultury obiekt stoi opuszczony i wymaga remontu.

LAS, WAWER, SADUL, NADWIŚLE I ZERZEŃ

Osiedla te – będące wcześniej samodzielnymi osadami i wsiami – ostatecznie włączono do Warszawy. Zwiedzając okolicę, znajdziemy tu wiele historycznych pamiątek i zabytków, ale nie zabraknie też miejsc bogatych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym.

Krzyż pamięci zamordowanych mieszkańców osiedla Las

ul. Sęczkowa

Krzyż, pochodzący z 11 sierpnia 1946 r., stoi obecnie na rogu placu szkolnego, mimo że pierwotnie znajdował się na placu, z którego Niemcy zabrali ostatnią grupę mieszkańców do obozów koncentracyjnych w Mauthausen i Ebensee. Wzniesiono go, chcąc uczcić pamięć mieszkańców osiedla Las, zamordowanych przez hitlerowców w latach 1939–1944. Jego budowę zawdzięczamy młodzieży skupionej w Kole Młodzieży Wiejskiej „Wici”. Przy krzyżu umieszczono również tablicę pamiątkową.

Karczma Wawer i krzyż powstańczy

ul. Płowiecka 83

To właśnie od tej karczmy wywodzi się nazwa miejscowości Wawer. Położona przy Trakcie Lubelskim, na styku ważnych szlaków komunikacyjnych, była ponoć prowadzona przez Wawra (Wawrzyńca). Okolica była miejscem wielu krwawych walk. To tu między innymi stoczono bitwę pod Wawrem (pierwszą: 19 lutego 1831 r. i drugą: 31 marca 1831 r.) oraz część bitwy o Olszynkę Grochowską w czasie powstania listopadowego (25 lutego 1831 r.). W 1919 r. na cześć tych wydarzeń Zarząd Wawerskiego Kółka Rolniczego ufundował krzyż i tablicę pamiątkową. Postawiono je w miejscu odnalezienia szczątków poległych – natrafiono na nie przypadkowo podczas prac melioracyjnych i drogowych.

Miejscowa legenda głosi, że w 1812 r. w karczmie Wawer zatrzymał się sam Napoleon w czasie marszu na Moskwę. Klasycystyczna budowla z lat 30. XIX w. została wyremontowana i obecnie służy jako hotel pod nazwą Zajazd Napoleński.

Cmentarz Ofiar II Wojny Światowej

ul. Kościuszkowców

Wojenna nekropolia znajduje się na skraju rezerwatu leśnego im. Króla Jana III Sobieskiego. Założono ją po zakończeniu kampanii wrześniowej. Znajdują się tu między innymi mogiły żołnierzy poległych w okolicy, a także groby ofiar zbrodni niemieckiej z 27 grudnia 1939 r., w której życie straciło 107 mieszkańców Wawra i Anina. W 1964 r. na cmentarzu wzniesiono nowy pomnik ku czci ofiar wojny – wykonał go Stanisław Zieliński. Z kolei od 1982 r. nekropolię zdobi Pomnik Kościuszkowców.

Krzyż epidemiczny w Nadwiślu

róg ul. Strzygłowskiej i Wał Miedzeszyński

Jest to zabytkowy krzyż postawiony w tym miejscu już w 1904 r. – stanowi wotum dziękczynne po epidemii. Na krzyżu można odczytać inskrypcję: „Jezu ufam Tobie”. Zabytkowi towarzyszy granitowa tablica pamiątkowa z 13 maja 2014 r. Niewykluczone, że z powodu planowanej rozbudowy ulicy Wał Miedzeszyński do węzła z Południową Obwodnicą Warszawa krzyż będzie musiał zostać przeniesiony w inne miejsce.

Zakole Wawerskie

Zakole Wawerskie to rozległy podmokły teren położony na południe od zbiegu Trasy Siekierkowskiej oraz ulic Ostrobramskiej, Płowieckiej i Traktu Lubelskiego. Obszar ten to pozostałość starorzecza Wisły. Można tu spotkać wiele różnych zbiorowisk roślinnych: olsy, wilgotne łąki i turzycowiska, szuwały trzcinowe i roślinność bagienną; jest to również miejsce bytowania ponad 120 gatunków ptaków. W 2002 r. założono tu Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy o powierzchni około 54 hektarów. To jeden z najciekawszych i najcenniejszych terenów prawobrzeżnej Warszawy.

Murowanka w Wawrze

ul. Płowiecka 77

Murowanka to dawna szkoła założona w 1903 r. Budynek wykonano z cegieł wyprodukowanych w pobliskiej cegielni na Glinkach. Wewnątrz mieściła się jedna izba lekcyjna, a pozostałe pomieszczenia przeznaczono na kancelarię i mieszkanie nauczyciela. W czasie pierwszych 10 lat szkołę ukończyły tylko 62 osoby. Murowanka służyła za siedzibę Szkoły Podstawowej nr 1 w Wawrze Starym do 1948 r. Po przeniesieniu szkoły budynek był wykorzystywany między innymi na mieszkania komunalne. W latach 90. XX w. podupadł. W 2014 r. przeprowadzono gruntowny remont, a zabytek odzyskał swój wspaniały wygląd. Obecnie budynek jest przygotowywany do uruchomienia w nim Centrum Narracji Historycznej „Muzeum Wawra” (prowadzonego przez Bibliotekę Publiczną w Dzielnicy Wawer).

Pomnik Józefa Piłsudskiego w Wawrze

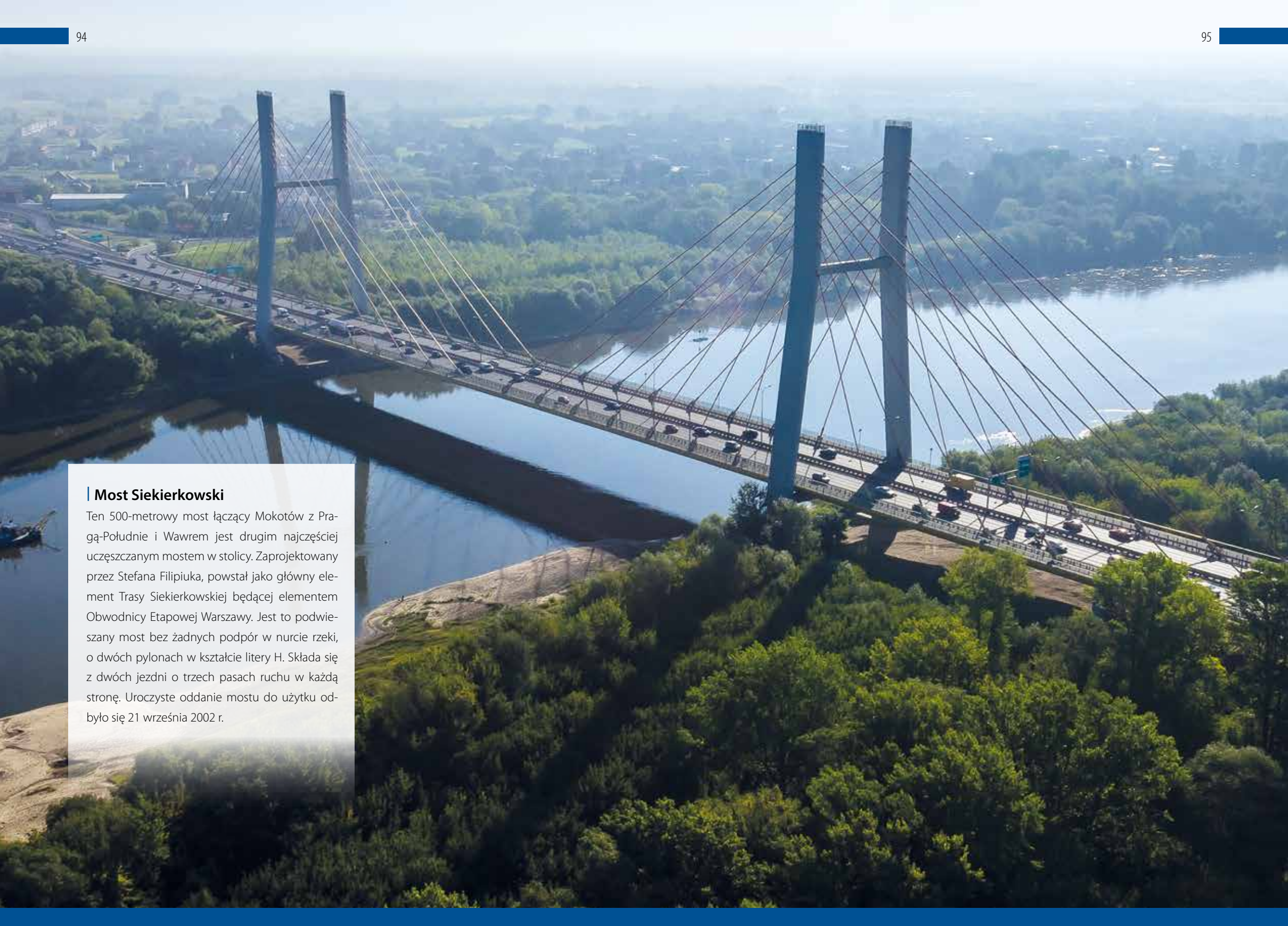
ul. Płowiecka 77

Tuż za Murowanką można zobaczyć pomnik Józefa Piłsudskiego – odsłonięto go w listopadzie 1930 r. na cześć Naczelnika Państwa i miejscowych żołnierzy, poległych w latach 1918–1921 podczas wojny polsko-bolszewickiej. W 1948 r. na polecenie ówczesnych władz pomnik pozbawiono tablic, przewrócono i zakopano w ziemi. Po renowacji przeprowadzonej w 1989 r. postawiono go w pierwotnym miejscu.

| Most Siekierkowski

Ten 500-metrowy most łączący Mokotów z Pragę-Południe i Wawrem jest drugim najczęściej uczęszczanym mostem w stolicy. Zaprojektowany przez Stefana Filipiuka, powstał jako główny element Trasy Siekierkowskiej będącej elementem Obwodnicy Etapowej Warszawy. Jest to podwieszany most bez żadnych podpór w nurcie rzeki, o dwóch pylonach w kształcie litery H. Składa się z dwóch jezdni o trzech pasach ruchu w każdą stronę. Uroczyste oddanie mostu do użytku odbyło się 21 września 2002 r.

Kamień upamiętniający Wacława Wojtyszkę w Nadwiślu

ul. Wacława Wojtyszki

Życiorys Wojtyszki (1903–1949) obfituje w tragiczne wydarzenia: jako 17-latek wziął udział w bitwie warszawskiej, a w czasie II wojny światowej aktywnie działał w Związku Walki Zbrojnej, przekształconej w Armię Krajową. Aresztowany po przyjsciu Armii Czerwonej 7 grudnia 1944 r., po odzyskaniu wolności wstąpił do organizacji antykomunistycznej Wolność i Niezawisłość (WiN). Został zdekonspirowany, a za próbę obalenia nowych władz Polski Ludowej skazano go na pięć lat więzienia. Ze względu na zły stan zdrowia wyszedł po roku, ale zmarł już wiosną 1949 r. w Zerzniu. Zostawił po sobie młodą żonę Ewą Lasocką i 2-letniego synka Macieja. Pośmiertnie odznaczono go Medalem Wojska i Krzyżem Armii Krajowej od Rządu Polskiego na emigracji. Ufundowanie pomnika zawdzięczamy komitetowi społecznemu. Jego uroczyste odsłonięcie odbyło się 24 kwietnia 2014 r., w 65. rocznicę śmierci bohatera.

PPOR. PIOTR WACŁAW WOJTYSZKO "WROŃSKI", "BACA"

(26.01.1903 - 19.04.1949)

NAUCZYCIEL, WYCHOWAWCA, SPOLECZNIK, KRZEWICIEL KULTURY,
DZIAŁAŁ NA TERENIE ZERZNIA I OKOLIC
OCHOTNIK W BITWIE WARSZAWSKIEJ 1920 r.,
ŻOŁNIERZ ZWZ I AK,

OFICER ORGANIZACYJNY IV REJONU VII OBWODU OTWOCK AK "OBROŻA"
KOMENDANT ZRZESZENIA WOLNOŚĆ I NIEZAWISŁOŚĆ - OKRĘG OTWOCK,
ARESztOWANY DWUKROTNIe PRZEZ NKWD I UB,
TORTUROWANY I SKAZANY NA 5 LAT WIEZIENIA,
PO ROKU ZWOLNIONY Z POWODU ZŁEGO STANU ZDROWIA,
ODZNACZONY KRZYŻEM WALECZNYCH,
POŚMIERTNIE MEDALEM WOJSKA
I KRZYŻEM ARMII KRAJOWEJ.

!....!

Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Zerzniu

ul. Trakt Lubelski 157

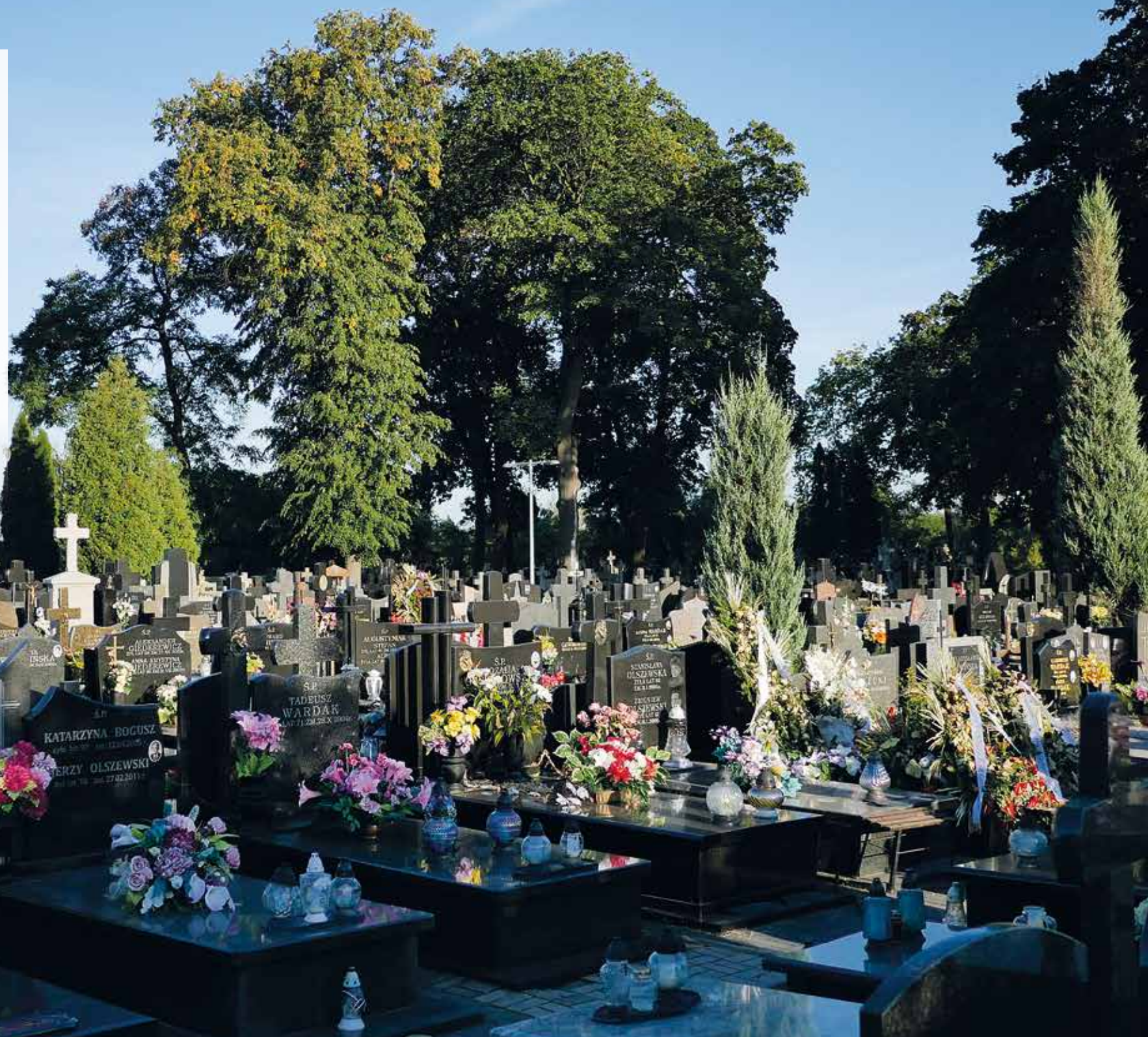
Pierwszy drewniany kościół wzniesiono w tym miejscu już w 1403 r., a trzy lata później erygowano parafię – jedną z najstarszych w Warszawie. Podczas potopu szwedzkiego świątynia została zniszczona, ale udało się ją odbudować do 1667 r. W latach 1739–1749 konieczna była kolejna rekonstrukcja po pożarze. Obecny kościół ufundowany przez Potockich został wybudowany w latach 1880–1886. Zaprojektowany przez Konstantego Wojciechowskiego, został ozdobiony rzeźbami Bolesława Syrewicza. Świątynia ponownie ucierpiała podczas II wojny światowej, ale udało się ją całkowicie odbudować do 1976 r. Obok kościoła można zobaczyć nagrobki z dawnego cmentarza z połowy XIX w. Wśród nich znajduje się mogiła Franciszka Druckiego-Lubeckiego – polityka i ministra skarbu, który był właścicielem okolicznych ziem. W 2008 r. nagrobki wpisano do rejestru zabytków.

Cmentarz parafialny w Zerzniu

ul. Cylichowska

Stary cmentarz, na którym chowano dawnych mieszkańców, został zamknięty w 1880 r. – rozpoczęto wówczas budowę nowego kościoła, a po drugiej stronie Traktu Lubelskiego wytyczono dwuhektarową nekropolię. Najstarszy grób pochodzi z 1893 r. Mieszczą się tu również mogiły żołnierzy poległych w czasie kampanii wrześniowej oraz tych poległych jesienią 1944 r. Na żołnierskich grobach zobaczyć można pomnik w kształcie uszkodzonego dzwonu, z wyrzeźbionym orłem podrywającym się do lotu.

Mazowiecki Park Krajobrazowy

- Roślinność Parku 105
- Świat zwierząt 108
- Atrakcje przyrodnicze na terenie Wawra 110

Znaczny obszar południowej i wschodniej części Wawra zajmuje Mazowiecki Park Krajobrazowy im. Czesława Łaszka utworzony na przełomie 1986 i 1987 r. Park obejmujący 15 710 hektarów jest zachowanym fragmentem naturalnego krajobrazu Mazowsza z wielkimi zbiorowiskami roślinności bagiennej i wydmowej. Ochroną objęto tu pozostałości dawnej Puszczy Osieckiej, znajdującej się tu jeszcze w XVIII w., w celu zachowania lasów i najcenniejszych przyrodniczo zbiorowisk oraz wartości historycznych i kulturowych usytuowanych po prawej stronie Wisły.

Mazowiecki Park Krajobrazowy jest położony w makroregionie Nizina Środkowomazowiecka. Ciągnie się wzdłuż linii kolejowej biegnącej w kierunku Lublina, granicząc z kilkoma wawerskimi osiedlami: Marysinem Wawerskim, Aninem, Międzylesiem, Radością, Miedzeszynem, Falenicą i Aleksandrowem.

Na północnym skraju parku, na terenie Marysina Wawerskiego, utworzono rezerwat przyrody „Las im. Króla Jana III Sobieskiego”. Razem z Kampinoskim Parkiem Narodowym i Chojnowskim Parkiem Krajobrazowym, park wchodzi w skład tak zwanego Zielonego Pierścienia Warszawy.

ROŚLINNOŚĆ PARKU

Znaczną część parku, bo aż 70 procent, zajmują lasy – głównie sosnowe. Rosną tu bór świeży oraz wilgotny, a w dolinach rzek i na podmokłych terenach – olsy lub łągi. Można tu spotkać również torfowiska. Oprócz sosny rosną tu również drzewa liściaste, a zwłaszcza brzoza brodawkowata, olsza czarna i dąb szypułkowy.

Wśród ponad tysiąca gatunków roślin naczyniowych około 60 stanowią gatunki chronione. Zalicza się do nich między innymi: lilie złotogłów, rosiczki okrągłolistną i długolistną, bagno zwyczajne, mącznicę lekarską i modrzewnicę. Mokre tereny świetnie sprawdzają się jako środowisko życia bardzo rzadkich storczyków i brzozy niskiej – reliktu epoki lodowcowej. Na łąkach występują między

WAWRZYNEK WILCZEŁYKO

W Parku można zobaczyć krzew znany jako wawrzynek wilczełyko, objęty ścisłą ochroną gatunkową. Osiąga wysokość 0,3–1 metra, a jego pędy są ulistnione tylko w górnej części. Kwitnie od marca do kwietnia na różowo; pachnące kwiaty wyrastają bezpośrednio na gałązkach i pojawiają się przed liśćmi. Jego owoce są błyszczące i soczyste, ale silnie trujące.

Świder jest jedną z dwóch rzek przepływających przez Park

LILIA ŻŁOTOGŁÓW

Ta bylina dorastająca do 1,5 metra wysokości jest objęta ścisłą ochroną gatunkową. Można ją spotkać na niżu – w lasach liściastych i zaroślach, a także w górach. Między czerwcem a sierpniem wytwarza duże, piękne kwiaty, szczególnie intensywnie pachnące wieczorem i nocą – właśnie one stały się przyczyną znacznego wyniszczenia gatunku.

GNIDOSZ KRÓLEWSKI

Półpasożytniczy gnidosz królewski jest objęty całkowitą ochroną gatunkową. Jest to bylina osiągająca 30–100 centymetrów wysokości, z prosto wzniesioną i skąpo ulistnioną łodygą. Jego kwiaty są grzbieciste, żółte, zebrane w okółkach po trzy i razem tworzące luźny, szczytowy kwiatostan. Rośnie rzadko na torfowiskach niskich i przejściowych oraz wilgotnych łąkach.

innymi: babka lancetowata, firletka poszarpana, krwawnica, rzeżucha łąkowa i gnidosz królewski.

ŚWIAT ZWIERZĄT

Również fauna Parku jest zróżnicowana i bogata: odnotowano tu występowanie 230 gatunków kręgowców, a wśród nich: ponad 20 gatunków ryb, 10 gatunków płazów, 5 gatunków gadów, 140 gatunków ptaków oraz 50 gatunków ssaków.

Największym ssakiem występującym na terenie Parku jest łoś, a poza tym żyją tu: sarny, dziki, lisy, borsuki, kuny, bobry i jeże. Stwierdzono występowanie 11 gatunków nietoperzy, można również spotkać tu rzadką popielicę.

Wśród ptaków na uwagę zasługuje bocian czarny – ptak herbowy Parku – a poza tym: der-

POPIELICA

Ten gryzoń żyjący w parku osiąga długość głowy i tułowia do 19 centymetrów, a ogona – do 16 centymetrów. Ze srebrzystopopielatym ciałem i puszystym ogonem przypomina nieco wiewiórkę. Zamieszkuje zwłaszcza stare lasy liściaste i sady, a czasem też lasy iglaste. Odżywiająca się owocami, nasionami, orzechami, a czasem owadami popielica jest wielkim śpiochem. Prowadzi nocny tryb życia, dnie przesypiając w gniazdach usytuowanych wysoko w koronach drzew. Już w październiku zapada w sen zimowy, z którego budzi się dopiero w kwietniu. W czasie zimowych miesięcy traci nawet połowę masy ciała. W starożytnym Rzymie była uważana za przysmak, zwłaszcza otłuszczona tuż przed snem zimowym; do dzisiaj cenione jest także jej futro.

kacz, bielik, kania ruda, zimorodek, kulik wielki, nur czarnoszyi, siewka złota oraz brodziec leśny. Zagrożeniem dla siedlisk ptaków w dolinie rzeki jest tama w Woli Karczewskiej.

W 2000 r. podjęto próbę reintrodukcji sokoła wędrownego.

Gady reprezentowane są między innymi przez jaszczurki zwinkę i żyworodną, padalca, zaskrońca i żmiję zygzakowatą, natomiast do rodziny płazów należą występujące tu żaby i ropuchy, a niekiedy także traszki.

Jeszcze w latach 80. XX w. występował tu żółw błotny, a obecnie trwają prace nad jego reintrodukcją.

Wśród ryb na uwagę zasługują dwa gatunki minoga żyjącego w Świdrze: strumieniowy i rzeczny, należące do rodziny bezzuchwoców.

BOCIAN CZARNY

Herbowy ptak parku zalicza się do gatunków chronionych, ale obserwuje się wzrost jego liczebności. Można go spotkać na rozległych, podmokłych obszarach z dużym udziałem lasów; w odróżnieniu od bociana białego unika terenów otwartych. Rozpiętość jego skrzydeł wynosi 195 centymetrów. Co ciekawe, jaja składane zwykle na początku maja są wysiadywane przez oboje rodziców.

ATRAKCJE PRZYRODNICZE NA TERENIE WAWRA

W obrębie Wawra wytyczono kilka szlaków pieszych, biegowych i rowerowych przebiegających przez Park – dzięki nim można samemu przekonać się o walorach przyrodniczych i krajobrazowych tych terenów. Opis tych tras zamieszczono w rozdziale 4. (zob. s. 116).

Leśny rezerwat „Las im. Króla Jana III Sobieskiego”

Las im. Króla Jana Sobieskiego to częściowy rezerwat utworzony w 1952 r. na terenie Marysina Wawerskiego, u zbiegu ulic Bronisława Czecha i Kościuszkowców. Jednak ze względu na swo-

PATRON PARKU

W 2001 r. Park otrzymał imię Czesława Łaszka – wieloletniego wojewódzkiego konserwatora przyrody przyrody, jednego z inicjatorów powstania Parku.

ją wartość przyrodniczą ten kompleks leśny był chroniony już od lat 30. XX w., gdy jeszcze wchodził w skład ogromnych dóbr wilanowskich hrabiego Adama Branickiego i nazywano go Lasem Wawerskim. Rezerwat powołano dla ochrony fragmentów starodrzewu dębowego będącego częścią pierwotnej Puszczy Mazowieckiej; stanowi najważniejsze miejsce gniazdowania ptaków śpiewających w Warszawie i pełni rolę filtra powietrza dla stolicy.

Rezerwat wchodzi w skład wawerskiego Lasu Sobieskiego, pokrywającego obszar ponad 516 hektarów. To drugi pod względem wielkości kompleks leśny Warszawy i największy w jej pra-

Rezerwat „Las im. Króla Jana III Sobieskiego” porasta między innymi bór sosnowy

wobrzeżnej części. Królują tu stare drzewostany dębowe. Wytyczono wiele szlaków spacerowych, ścieżkę przyrodniczą i ścieżkę zdrowia; przy drózkach z łatwością znajdziemy ławki i wiaty turystyczne.

Rezerwat obejmuje nieco ponad 113 hektarów i położony jest na rozległej wydmie. Rozciąga się tu piękny naturalny las liściasty, w którym przeważają grądy subkontynentalne. W drzewostanie dominują dąb szypułkowy, lipy drobnolistne i graby zwyczajne. Mniejszy obszar porasta bór mieszany, sosnowo-dębowy. Rosną tu poza tym kwiaty objęte ochroną, między innymi: konwalia majowa (występująca w łanach), bluszcz pospolity i lilia złotogłów. W rezerwacie żyją rzadkie dziś ssaki: kuna leśna i borsuk, a także sarny, dziki i łosie; wśród ptaków na uwagę zasługują dzięcioł czarny, myszołów, jastrząb gołębiarz i puszczyk. Można natknąć się tu na zaskrońce i padalce, a także wiele jaszczurek.

Rezerwat jest także miejscem pamięci: od ulicy Kościuszkowców przylega do niego Cmentarz Ofiar II Wojny Światowej. W niewielkim oddaleniu od niego, od ulicy Korkowej, położony jest też cmentarz parafialny, a od strony Wesołej, na szczycie wydmy przy ulicy Jagiellońskiej, znajduje się pomnik marszałka Józefa Piłsudskiego upamiętniający odbyte w tym miejscu w 1917 r. ćwiczenia oddziałów Polskiej Organizacji Wojskowej, przez niego nadzorowane.

Las Olszyński (dawniej Las Wilanowski)

Las Olszyński obejmuje teren za budynkiem Centrum Zdrowia Dziecka w Międzyzlesiu, na wschód od Traktu Napoleońskiego. Żyzną, bagienną i podmokłą glebę porastają olchy – stąd nazwa kompleksu. Wokół ich szyi korzeniowych rosną gatunki borowe, a w dolinkach okresowo wypełnianych wodą – rośliny bagienne. Na obszarze

Przy drózkach z łatwością znajdziemy ławki i wiaty turystyczne

Lasu znajduje się leśniczówka Zbójna Góra. To miejsce idealne do spacerów. Przed II wojną światową ten kompleks leśny należał do Dóbr Wilanowskich i z tego powodu nazywany był Lasem Wilanowskim. Nazwę tę można znaleźć na niejednej mapie Wawra i okolic.

| Wydmy

Mazowiecki Park Krajobrazowy zajmuje piaszczystą równinę przekształconą przez erozję, chociaż można tu również zobaczyć wydmy – ciągną się od Aleksandrowa do Józefowa i od Anina przez Starą Miłosnę do Wesolej. Jedną z nich można też zobaczyć w Falenicy: malowniczo porośnięta borcem sosnowym, z piaszczystym, otwartym wierzchołkiem, w zimie świetnie nadaje się do zjeżdżania na sankach, a nawet na nartach. Jest to także miejsce o znaczeniu treningowym dla biegaczy – na wydmie stworzono oznakowaną ścieżkę biegową „Falenica” (zob. s.127), najtrudniejszą z trzech wytyczonych w Wawrze.

| Zbójna Góra w Aleksandrowie

Wydmy można zobaczyć w Aleksandrowie – przykładem jest Zbójna Góra (113 metrów n.p.m.) położona na południowo-zachodnim krańcu tego osiedla. Ponoć jej nazwa pochodzi od właściciela miejscowej karczmy, który rabował i zabijał bogatych podróżnych.

| Jezioro Torfy koło Aleksandrowa

Powoli zarastające jezioro to dobry cel rodzinnego spaceru: miejsce jest dość odosobnione, mimo że znajduje się niedaleko osiedla. Wokół rozciąga się piękny sosnowy las, poprząkany gdzieniegdzie dębami i brzoźami. Miejscami teren może być podmokły. Nad jeziorem znajduje się punkt widokowy, z którego można podziwiać jezioro i wiele ptaków gniazdujących w okolicy. Altana turystyczna umożliwia zrobienie krótkiej przerwy i przekąszenie posiłku na świeżym powietrzu.

Jezioro znajduje się także na szlaku rowerowym Niebieski MAX (zob. s. 131).

| Stawy na terenie osiedla Zbójna Góra

Zbójna Góra to osiedle położone na wschód od ulicy Patriotów i na północ od ulicy Izbyckiej; swą nazwę zawdzięcza wydmie z Aleksandrowa. Znajdują się tu trzy stawy: Staw Rajcy, Stawy Cygańskie i Staw Wenecja. Wszystkie są bagiennymi zbiornikami otoczonymi lasem, obfitującymi w dziką florę i faunę – w sam raz dla miłośników przyrody.

Nazwa Stawy Cygańskie nawiązuje do cygańskich taborów zatrzymujących się tutaj często w okresie międzywojennym.

| Biały Ług w Aleksandrowie

Biały Ług to torfowisko położone między dwoma pasmami wielkich wydm, należące do tak zwanych torfowisk wysokich (moczarów). Na uwagę zasługuje roślinność typowa dla tego typu terenów: można tu zobaczyć torfowce, turzyce, rośliny wrzosowate (między innymi żurawina, modrzewnica i bagno), a nawet owadożerną rosczkę.

FORMY OCHRONY PRZYRODY USTANOWIONE NA TERENIE PARKU

Na terenie parku utworzono dziewięć rezerwatów przyrody, wśród których znalazły się:

- rezerwat leśny: „Rezerwat im. Króla Jana III Sobieskiego” (na terenie Marysina Wawerskiego) i „Grądy Celestynowskie”;
- rezerwat torfowiskowe: „Bocianowskie Bagno”, „Żurawinowe Bagno”, „Czarci Dół”, „Szerokie Bagno” i „Pogorzelski Mszar”;
- rezerwat krajobrazowy „Świder”;
- rezerwat faunistyczny „Na Torfach”.

Ochroną objęto poza tym 60 pomników przyrody – w większości są to pojedyncze drzewa lub ich grupy. Najstarszym i najdorodniejszym z nich jest lipa drobnolistna o obwodzie pnia wynoszącym 6,8 metra – rośnie nad strugą Majdan w pobliżu wsi Podbiel, w gminie Celestynów. Na uwagę zasługuje również 300-metrowa zabytkowa „Aleja gen. Grota Roweckiego” biegnąca do dworu Zamajdan-Olszyny.

Warto zatrzymać się na chwilę nad tym malowniczym jeziorem.

Na tym obszarze planowane jest utworzenie nowego rezerwatu przyrody.

| Czarny Staw („Czarniak”)

Staw jest położony na krańcach Zbójnej Góry, na granicy Radości i Międzylesia. Ponieważ okresowo wysycha, nie zawsze można go zobaczyć. Najwięcej wody bywa w nim na wiosnę, po obfitych opadach i w okresie roztopów śniegowych. Do stawu prowadzi okresowy

kanałek zasilający o długości około kilometra. Na wschodnim brzegu stawu urządzono miejsce na ognisko z ławkami i stojakami na rowery, a obok powstał tor do jazdy i akrobacji rowerowych.

| Morskie Oko

Ten niewielki zbiornik wodny jest położony w Aleksandrowie, w rejonie ulicy Napoleona Bonaparte. W 2015 r. przeszedł prawdziwą re-

wolucję: w ramach budżetu partycypacyjnego utworzono tu miejsce wypoczynku i rekreacji. Jest to powrót do funkcji, którą to jezioro pełniło już w okresie międzywojennym.

W ramach prac oczyszczono między innymi brzegi i dno jeziora, wytyczono ścieżki spacerowe i wyposażono je w ławki, zaprojektowano dwa miejsca piknikowe i utworzono miejsce do plażowania. To niewątpliwie jedno z najbardziej urokliwych miejsc w okolicy.

ZABYTKI NA TERENIE PARKU I W JEGO OTULINIE

Wśród zabytków wartych zobaczenia są XIX-wieczne dwory, między innymi: dworek Radzińskich w Celestynowie, Biały Dworek myśliwski zbudowany przez rodzinę Potockich w Łucznicy, służący obecnie jako ośrodek szkoleniowy dla animatorów kultury, czy też drewniany dwór Szlenkierów w Radachówce, wielokrotnie służący za scenografię filmową (pojawił się na przykład w *Pannach z Wilka* Andrzeja Wajdy z 1979 r., w *Sławie i chwale* Kazimierza Kutza w 1997 r. i *Prawie ojca* Marka Kondrata w 1999 r.).

Niektóre z dworów są obecnie opuszczone, a ich stan nieustannie się pogarsza. Mogą to być ostatnie chwile, aby zobaczyć XIX-wieczny zespół pałacowo-parkowy Zamoyskich w Kołbieli czy też dwór Zawadzkich w Sobiekursku, którego początki sięgają XVII w.

Pięknie odrestaurowany został natomiast klasycystyczny pałac Jezierskich w Sobieniach Szlacheckich, obecnie mieszczący ośrodek konferencyjno-hotelowy i klub golfowy „Sobienie Królewskie”. Również murowany dwór w Sufczyńcu, otoczony parkiem z 300-letnimi lipami, klonami i platanami, kilka lat temu znalazł nowego właściciela: w planach są kompleksowe prace remontowo-konserwatorskie.

Dwór w Zamajdanie-Olszynach wyróżnia się prowadzącą do niego zabytkową 300-metrową aleją chronioną jako pomnik przyrody i parkiem o powierzchni 4,2 hektara. Na uwagę zasługują także drewniane wille wzniesione w stylu świdermajer na przełomie XIX i XX w. – wiele z nich można spotkać w Wawrze.

Aby zobaczyć Morskie Oko, nie trzeba jechać do Zakopanego

Wycieczki

- Szlaki piesze 118
- Ścieżki biegowe 125
- Szlaki rowerowe 128

Wawer to najbardziej zielona dzielnica Warszawy – lasy zajmują aż 34,8 procent jej powierzchni, a znaczna część leży na terenie Mazowieckiego Parku Krajobrazowego i w jego otulinie. Na wszystkich chętnych czekają bogate lasy sosnowe i mieszane, zróżnicowana rzeźba terenu i bogaty świat zwierząt. To idealne miejsce na rodzinny spacer albo na sportową wyprawę.

SZLAKI PIESZE

Przez Wawer przebiegają trzy piesze szlaki turystyczne wyznaczone i utrzymywane przez PTTK. Umożliwiają bliski kontakt z naturą, a także poznanie historycznych miejsc i wielu zabytków kulturowych.

| Szlak Lasów Wawerskich

kolor szlaku: zielony
dystans: 16,4 kilometry
czas przejścia: ok. 4 godziny
start: przystanek MKK w Marysinie Wawerskim, na skrzyżowaniu ul. Korkowej i Kościuszkowców
meta: stacja PKP w Aninie
odpowiedni dla: początkujących turystów, grup rodzinnych i szkolnych

Jak sama nazwa wskazuje, ta niezbyt długa trasa prowadzi głównie przez malownicze Lasy Wawerskie, wśród starych drzew i piaszczystych wydym – jest to również dobry szlak do uprawiania sportów zimowych (na przykład narciarstwa biegowego). Niemal cała trasa znajduje się w granicach Mazowieckiego Parku Krajobrazowego. Ukształtowanie terenu jest urozmaicone i dość góryste jak na okolice Warszawy. Dzięki dogodnym połączeniom kolejowym i autobusowym można podzielić szlak na kilka odcinków i wybrać się na krótszą wyprawę. Ciekawe są także miejsca związane z wybitnymi Polakami, mijając po drodze.

Klasztor zbudowany w połowie lat 30. XX w. przez siostry felicjanki

Rzeźby autorstwa Xawerego Dunikowskiego na kościele św. Feliksa z Kantalicjo

Kierujemy się na południe ulicą Kościuszkowców wzdłuż lasu. Po prawej wznosi się kościół pod wezwaniem św. Feliksa z Kantalicjo – zbudowany w połowie lat 30. XX w. przez felicjanki, które w 1921 r. założyły nieopodal swój klasztor. Budynek wzniesiony w stylu modernistycznym zdobią rzeźby Xawerego Dunikowskiego ustawione na frontonie i w ołtarzu.

Na wysokości Przedszkola nr 224 Sióstr Felicjanek skręcamy w lewo w leśną ścieżkę wiodącą przez rezerwat „Las im. Króla Jana III Sobieskiego”. Idziemy dalej przez około kilometr, podążając za znakami; w końcu docieramy do Kamienia Piłsudskiego – pomnika z 1937 r. upamiętniającego wydarzenie z 29 kwietnia 1917 r., kiedy to odbyły się tu pierwsze jawne wobec niemieckiego

WARSZAWSKA OBWODNICA TURYSTYCZNA

Ta niemal 190-kilometrowa czerwona trasa prowadzi ze stacji kolejowej w Modlinie przez Rembertów, Międzyzlesie, Wiązownę, Jabłonną, Janów aż do Zaborowa. Pozwala na poznanie różnych krajobrazów doliny Wisły na południowy wschód od Warszawy. Większość trasy przebiega lasami wśród wydym i torfowisk. Szlak prowadzi przez trzy rezerваты przyrody („Świder”, „Na Torfach” i „Łachy Brzeskie”) i umożliwia zobaczenie wielu pomników przyrody (na przykład okazałego dęba – Bartka Mazowieckiego w Emowie). Po drodze warto zatrzymać się w kilku zabytkach w Wiązownie, Otwocku Wielkim i Górze Kalwarii.

okupanta ćwiczenia polowe Polskiej Organizacji Wojskowej. Uczestniczył w nich Józef Piłsudski – ówczesny brygadier i szef Departamentu Wojskowego przy Tymczasowej Radzie Stanu. Między innymi w tym miejscu szlak styka się z Warszawską Obwodnicą Turystyczną.

Idziemy dalej przez 2,5 kilometry i docieramy do ulicy 1. Praskiego Pułku w Starej Miłosnej. Skracamy w prawo i po przejściu 600 metrów dojdziemy do dużej ulicy Trakt Brzeski. Dotarcie do kolejnego punktu, którym jest uroczysko Zielony Ług, wymaga przejścia 2,5 kilometrów, częściowo osiedlowymi ulicami. Przechodzimy na drugą stronę Traktu Brzeskiego i podążamy dalej prosto ulicą Jana Pawła II. Na rondzie skręcamy w prawo i idziemy ulicą Gościniec, a potem Borkowską. Po lewej stronie widzimy kościół pod wezwaniem św. Antoniego Padewskiego – postawiony w miejscu dawnego, który spłonął podczas wojny w 1944 r. Obecny drewniany budynek, skonstruowany w 1915 r., przeniesiono w to miejsce z Rokitna koło Błonia w latach 1948–1950. Zbudowano go w stylu nawiązującym do podhalańskiego, pokryto gontem i przyozdobiono dwiema wieżyczkami. Wewnętrzne polichromie ucierpiały niestety w czasie pożaru w 2006 r. Przy kościele ustawiono także kamienie-pomniki dla uczczenia: żołnierzy Wojska Polskiego, Armii Krajowej, zrzeszenia Wolność i Niezawisłość, Narodowych Sił Zbrojnych, Szarych Szeregów oraz Kazimierza Dąbrowskiego – psychologa klinicznego i psychiatry, założyciela ośrodka dla dzieci nerwicowych i neuropatycznych w Zagórz.

Idziemy dalej prosto, a potem skręcamy w ulicę Jana Pawła II. Na rondzie skręcamy w prawo i podążamy ulicą Torfową, ponownie zagłębiając się w las. W końcu docieramy do uroczyska Zielony Ług – mokradła położonego w 600-metrowym zagłębieniu między dwoma zgrupowaniami

Kościół Matki Bożej Królowej Polski w Aninie

wydm: Zbójną Górą na zachodzie i Macierowskimi Górami na wschodzie. Można tu zobaczyć malownicze jezioro i roślinność charakterystyczną dla podmokłych terenów (między innymi turzycę, bagno zwyczajne, modrzewnica zwyczajna, żurawina). Jest to miejsce życia jaszczurek zwinek, padalców oraz zaskrońców, a wiosną swe lęgi odbywają tu ptaki.

Kontynuujemy wycieczkę przez las, stopniowo wracając w kierunku zabudowań. Po 2,5 kilometrach docieramy do budynku Centrum Zdrowia Dziecka przy Alei Dzieci Polskich. Przechodzimy na drugą stronę i idziemy dalej ulicą Trzykrotki, a potem Zorzy. Skręcamy w prawo w ulicę Kajki, potem w lewo w VI Poprzeczną, a po chwili znów w lewo, w Rzeźbiarską. Tam, pod numerem 46, wznosi się kościół Matki Bożej Królowej Polski, wybudowany w 1980 r. (pierwszaświątynia w tym miejscu została wzniesiona w 1916 r.). Przed nią

zobaczymy pamiątkowy kamień i tablicę poświęconą księdzu Jerzemu Popiełuszce – był tutaj wikarym tu w latach 1975–1978.

Po kolejnym skrócie w prawo w ulicę VIII Poprzeczną docieramy do końcowego punktu wyprawy – stacji kolejowej w Aninie.

| Piaszczystą Percią

kolor szlaku: żółty
dystans: 23 kilometry
czas przejścia: ok. 5,5 godziny
start: przystanek PKP w Międzyzlesiu
meta: przystanek PKP w Józefowie
odpowiedni dla: bardziej doświadczonych turystów, pasjonatów narciarstwa i górskich wypraw rowerowych

Jest to jeden z ciekawszych podwarszawskich szlaków krajobrazowych, w 80 procentach przebiegający na terenie Mazowieckiego Parku Krajobrazowego. Prowadzi głównie grzbietami wydm

sąsiadujących z torfowiskami i jest porośniętych borami sosnowymi. Ponieważ po drodze wyznaczono wiele węzłów szlaków, można swobodnie zaplanować wycieczkę. Szlak jest również atrakcyjny dla narciarzy.

Z dworca kolejowego w Międzyzlesiu położonego przy ulicy Patriotów kierujemy się na południowy wschód ulicą Maciejowicką, wyznaczając granicę Mazowieckiego Parku Krajobrazowego. Przechodzimy przez ulicę Piławską i wchodzimy na leśną ścieżkę. Po przejściu nieco ponad 4 kilometrów docieramy do Zielonego Ługu – bagiennej terenu z malowniczym jeziorkiem i roślinnością typową dla takich terenów.

Idziemy dalej przez 4,5 kilometra aż do szpitala dla nerwowo chorych dzieci i młodzieży (Mazowieckie Centrum Neuropsychiatrii) w Zagórz (znajduje się tu przystanek MZK, więc krótszą wersję wycieczki można rozpocząć na przykład

Wawer to idealne miejsce na rodzinny spacer albo na sportową wyprawę

w tym miejscu). W pobliżu szpitala wznosi się dworek Marii Rodziewiczówny. Jest to niewielka budowla w formie willi o mansardowym dachu i kolumnowym ganku. Pisarka mieszkała tu w latach 1919–1921. W 1939 r. jej dom kupiło Koło Przyjaciół Instytutu Higieny Psychiczej i utworzyło tu sanatorium dla chorych na nerwice. W pobliżu widać kamienny pawilon zwany „Zameczkiem” – miejsce pracy profesora Kazimierza Dąbrowskiego, twórcy i dyrektora tego sanatorium.

Idziemy dalej i wspinamy się kolejno na trzy wydmy wzniesienia: Zbójną Górę (113 metrów n.p.m.), Borową Górę (112 metrów n.p.m.), a w końcu na Górę Lotników (110 metrów n.p.m.; w drodze na szczyt mijamy punkt widokowy). Nazwa tego ostatniego wzniesienia pochodzi z czasów II wojny światowej, kiedy w nocy z 14 na 15 sierpnia 1944 r. na zboczu góry rozbił

się samolot 31. Eskadry Południowoafrykańskich Sił Powietrznych. Maszyna brała udział w wyprawie z zaopatrzeniem dla walczącej Warszawy. W katastrofie zginęło trzech lotników, a pozostali trafili w ręce Rosjan i wrócili do swej bazy we Włoszech dopiero po kilku tygodniach, po pobycie w Moskwie. W 1997 r. na stoku Góry Lotników postawiono Pomnik Lotników upamiętniający tamto wydarzenie – przybrał postać głazu narzutowego ze stylizowanym śmigłem.

Po zejściu ze wzniesienia idziemy dalej przez kolejne 4 kilometry: najpierw przez las, aż w końcu wychodzimy na ulicę Jana Matejki w Józefowie. Skręcamy w lewo w ulicę Jodłową, potem w prawo w ulicę Marii Skłodowskiej-Curie, a na końcu w lewo, w ulicę Sikorskiego. W ten sposób docieramy do celu wyprawy – stacji PKP w Józefowie.

| Na przedpolach stolicy

kolor szlaku: niebieski
dystans: 28,5 kilometra
czas przejścia: ok. 7 godzin
start: rynek w Okuniewie
meta: stacja PKP w Radości
odpowiedni dla: bardziej doświadczonych turystów, zainteresowanych mazowieckimi wsiami

Trasa obejmuje typowy mazowiecki krajobraz: płaski teren urozmaicony wydmy, torfowiskami i niewielkimi rzeczkami. Po drodze mijamy ważne miejsca historyczne i ciekawe obiekty przyrodnicze.

Szlak zaczyna się na rynku w Okuniewie (dojazd autobusami PKS lub linii prywatnych z Ronda Wiatraczna w Warszawie). Po opuszczeniu zabudowań idziemy łąkami wzdłuż rzeczki Długiej. Mijamy wieś Budziska i dochodzimy do Długiej Kościelnej – w 2000 r. spłonął tu jeden z najcenniejszych zabytków Mazowsza: drewniany kościółek z 1630 r. Zabytkowe są poza tym tutejsza

OKUNIEW

W latach 1530–1869 Okuniew był miastem słynącym z targów. Poza tym warto zobaczyć miejscowy klasycystyczny kościół pod wezwaniem św. Stanisława Kostki (z lat 1823–1835), cmentarz żydowski i ruiny XIX-wiecznego, klasycystycznego pałacu Łubieńskich.

dzwonnica i plebania przy nowo wybudowanym kościele św. Anny oraz znajdujący się nieopodal drewniany dwór z XIX w.

Idziemy dalej przez 3,5 kilometra aż do Halinowa. Kierujemy się na południe, idąc przez 1,5 kilometra przez zagajniki aż do miejscowości Koniń Stary. Tam przechodzimy przez ruchliwą szosę nr 2 (dawny Trakt Brzeski). Idziemy dalej na południe przez kolejnych 3,6 kilometrów: najpierw polną drogą, a potem lasem pośród torfowisk i ponownie polami, aż docieramy do wsi Golica.

Okuniew - ruiny pałacu Łubieńskich

Można tu zobaczyć ruiny młyna wodnego i pozostałości stawów na rzece Mieni.

Przechodzimy na drugą stronę szosy nr 721 Brzeziny–Józefów i przez most na lewy brzeg Mieni. Idziemy dalej ścieżkami wśród pól i zagajników, a po przejściu 4 kilometrów dochodzimy do Wiązowny. Warto zobaczyć tutaj klasycystyczny kościół z obrazami Wojciecha Gersona i pałac Lubomirskich z końca XVIII w. otoczony zabytkowym parkiem. Na zachód od Wiązowny zachowały się pozostałości niemieckiej linii fortyfikacji i umocnień znanej jako Przedmoście Warszawy (niem. Brückenkopf Warschau). Linia ta ciągnęła się od Ryni nad Narwią, przez Strugę, Zielonkę, Starą Miłosnę, Wiązownę i Józefów aż do Wisły. Budowę umocnień rozpoczęto już w 1915 r., a ostatnie prace zakończono w 1944 r. W roku 1920 w oparciu o te umocnienia została wytyczona polska II linia obrony podczas bitwy warszawskiej z bolszewikami. Większość fortyfikacji została zniszczona po przejściu frontu w 1944 r.

Od kościoła idziemy ulicą Kościelną do przystanku autobusowego położonego w centrum Wiązowny. Później podążamy ulicą Leśną na zachód, a po przekroczeniu szosy lubelskiej wkraczamy na leśną ścieżkę w Mazowieckim Parku Krajobrazowego. Idziemy dalej przez około 3 kilometry, aż docieramy do Białego Ługu – jest to międzywydmowe torfowisko wysokie, które w przyszłości być może zostanie objęte ochroną jako rezerwat przyrody.

Idziemy dalej wśród torfowisk aż do śródlęśnego jeziora – Kaczego Ługu, które jest ostoją ptactwa wodnego i miejscem lęgowym kaczek krzyżówek. Idziemy dalej aż do osiedla Zbójna Góra, położonego w dzielnicy Wawer. Następnie podążamy wśród zagajników, pól, lasków i uliczek Radości. W końcu dochodzimy do celu wędrówki: przystanku kolejowego w Radości.

FALENICA PKP – BOROWA GÓRA

Jeżeli mamy nieco mniej czasu, możemy wybrać się w krótszą trasę czarnym szlakiem ze stacji kolejowej w Falenicy do Borowej Góry (4,2 kilometry). Dzięki niej będziemy mogli lepiej poznać dwa wawerskie osiedla: Falenicę z jej drewnianymi „świdermajerami” i Aleksandrów położony na terenach częściowo wilgotnych, torfowiskowych, a częściowo na piaszczystych wydmach.

ŚCIEŻKI BIEGOWE

Na terenie Wawra wytyczono trzy ścieżki biegowe w formie zamkniętych pętli – wszystkie przebiegają przez malownicze tereny Mazowieckiego Parku Krajobrazowego. Trasy znajdują się w trzech różnych miejscach dzielnicy: w Marysinie Wawerskim, Międzyzlesiu i Falenicy. Ponieważ cechują się różną długością i trudnością, cieszą się ogromnym powodzeniem wśród spacerowiczów, chodźarzy, biegaczy i amatorów nordic walkingu.

Ścieżki są dobrze oznakowane i wyposażone w słupki oraz małą architekturę turystyczną: ławeczki, kosze na śmieci, mapy z przebiegiem trasy oraz zadaszenia.

„Las Sobieskiego”

dystans: 3,5 kilometra

start i meta: parking przy ul. Kościuszkowców w Marysinie Wawerskim

stopień trudności: łatwa

odpowiednia dla: początkujących biegaczy

Ścieżka przebiega przez malowniczy Las Sobieskiego płaskimi i szerokimi duktami – nazwano je liniami. Główną atrakcją trasy jest właśnie stary

START
Dzielnica Wawer

dębowo-sosnowy las z rezerwatem „Las im. Króla Sobieskiego” na czele.

Z parkingu przy ulicy Kościuszkowców wyruszamy Linią Klasztorną i biegniemy dalej aż do Linii Nieprzeciętej. Następnie skręcamy w Linię Środkową i Linię Szlabanową wracamy na Linie Klasztorną. Niedaleko przy leśniczówce Lasów Miejskich znajduje się przyrodnicza ścieżka edukacyjna, którą warto przy okazji odwiedzić.

W lesie na pewno się nie zgubimy: umieszczono tu 5 tabliczek kierunkowych i 17 tabliczek kilometrażowych w formie drewnianych słupków ustawionych co 200 metrów. Na parkingu przy ulicy Kościuszkowców postawiono poza tym tablicę informacyjną z opisem i mapką ścieżki.

Ponieważ trasa częściowo pokrywa się ze ścieżkami pieszymi i częściowo rowerowymi, trzeba zachować ostrożność.

„Międzylesie”

dystans: 5 kilometrów

start i meta: na tyłach Domu Pomocy Społecznej „Na Przedwiośniu”, ul. Przedwiośnie 1, Międzylesie

stopień trudności: dość łatwa

odpowiednia dla: początkujących i średnio zaawansowanych biegaczy

Ścieżka prowadzi po niemal całkiem płaskim terenie, głównie przez las sosnowy, ale również z dużym udziałem gatunków liściastych.

Trasa podąża wzdłuż południowego ogrodzenia Centrum Zdrowia Dziecka drogą przy lesie, a następnie skręca na południe do drogi nad Czarny Staw i ciągnie się przez około 1 kilometr. Potem skręcamy w stronę ulicy Wołczyńskiej i kierujemy się nią na wschód, a następnie na północ do okolic Czarnego Stawu. Później biegniemy do powrotu na zachód, a następnie na północ

i znów na zachód. W końcu docieramy do miejsca startu.

Niewątpliwą atrakcją trasy jest malowniczy Czarny Staw, nad którym można odpocząć na ławeczkach. Obok zbiornika zaprojektowano małą ścieżkę zdrowia, a na całej trasie towarzyszą nam słupki kilometrażowe (25 słupków co 200 metrów) oraz 11 tabliczek kierunkowych. Na początku trasy znajduje się wiata turystyczna ze stołem, dwiema ławami i koszem na śmieci oraz tablica informacyjna z opisem i mapką ścieżki.

„Falenica”

dystans: 3,3 kilometry

start i meta: skrzyżowanie ul. Przelęczycy i Kłodzkiej w Falenicy

stopień trudności: trudna

odpowiednia dla: doświadczonych biegaczy przełajowych

Trasa wiedzie przez malowniczą wydmy porośniętą borem sosnowym i stanowi piękny przykład mazowieckiego krajobrazu w granicach Warszawy. Ze względu na piaszczyste podłoże oraz wiele podbiegów i zakrętów, jest polecana profesjonalnym biegaczom.

Trasa ma dość skomplikowany przebieg, dlatego warto dokładnie zapoznać się z jej opisem umieszczonym na początku ścieżki (poza tym na samej trasie oprócz tabliczek kierunkowych właściwą drogę wskazują znaki malowane na drzewach).

Na początku trasy znajdziemy również mapkę trasy, ławeczki i ścieżkę zdrowia. Odległości na trasie wyznacza dziewięć słupków: ustawionych co 200 metrów lub co kilometr (przy trzykrotnej pętli); nie zabrakło również czterech tabliczek kierunkowych.

Ścieżka biegowa „Falenica”

SZLAKI ROWEROWE

W Wawrze wytyczono pięć szlaków rowerowych oznakowanych różnymi kolorami: żółtym, czerwonym, zielonym, niebieskim i czarnym. Każdy z nich ma inną długość i stopień trudności, a ich początek i koniec zlokalizowano niedaleko węzłów komunikacyjnych. Po drodze nie zabraknie miejsc, w których można odpocząć.

| Żółta 6

dystans: 6 kilometrów
czas przejazdu: około 1 godziny
start i meta: leśny parking przy ul. Kościuszkowców, naprzeciwko kościoła św. Feliksa z Kantalicjo; niedaleko końcowego przystanku linii 520
stopień trudności: bardzo łatwa i łatwa, rekreacyjna
odpowiednia dla: rodzin z dziećmi i amatorów

Szlak przebiega szerokimi i wygodnymi drogami przez Las Sobieskiego i tworzy pętlę. Trasa zaczyna się za zielonym szlabanem. Po dobrze ubitym

Szlaki rowerowe zróżnicowane są pod względem trudności

W Wawrze wytyczono pięć szlaków rowerowych

leśnym dukcie jedzie się wygodnie i łatwo – nie ma tu grząskich piasków ani innych utrudnień. Wycieczka nie sprawi trudności nawet małym dzieciom.

Po drodze mijamy ogromne dęby i klony. Po przejechaniu kilometra skręcamy w prawo i kontynuujemy wyprawę. W połowie drogi znajduje się altana, w której można wygodnie odpocząć.

Następnie skręcamy w lewo. Po pokonaniu kolejnego kilometra napotykamy następną altanę. Nieopodal można zobaczyć też leśne jeziorko. Dalej szlak prowadzi już w kierunku mety.

| Wariant Czerwony

dystans: 8 kilometrów
czas przejazdu: około 2 godzin
start: leśny parking przy ul. Kościuszkowców, naprzeciwko kościoła św. Feliksa z Kantalicjo; niedaleko końcowego przystanku linii 520
meta: pętla autobusowa w al. Dzieci Polskich niedaleko Instytutu Centrum Zdrowia Dziecka, 2 kilometry do stacji PKP Międzyzlesie
stopień trudności: łatwa i średnia
odpowiednia dla: starszych dzieci i doświadczonych amatorów lubiących zróżnicowany teren

Trasa prowadzi po zróżnicowanym terenie: przez leśne dukty i mało uczęszczane drogi szutrowe.

Mimo że nie jest trudna technicznie, wymaga nieco więcej kondycji i doświadczenia.

Początkowo szlak pokrywa się z trasą żółtą – rozdzielają się po około kilometrze, ale ponownie łączą się po kilkuset metrach. Na tym odcinku jedziemy wygodnymi, szerokimi ścieżkami przez dostojny las. Po pokonaniu 2,5 kilometra od startu i dotarciu do altany turystycznej trasy żółta i czerwona ostatecznie się rozdzielają.

Dalej szlak prowadzi w głąb lasu. Po kilkuset metrach skręcamy lekko w prawo i wyjeżdżamy w Wesołą. Jedziemy dalej asfaltową ulicą Wawerską, a potem skręcamy w lewo, w ulicę Teodozji. Kontynuujemy wycieczkę przez około kilometr, jadąc sosnowym lasem. Docieramy do świateł przy skrzyżowaniu ulic 1. Pułku Praskiego i Traktu Brzeskiego w Starej Miłosnej.

Podążamy dalej wzdłuż Traktu Brzeskiego (w kierunku Warszawy), ale niebawem skręcamy w zaciszną ulicę Tramwajową wiodącą znowu w głąb lasu. Na granicy Wawra i Wesołej droga zmienia nazwę na ulicę Mchów, ale wciąż jest otoczona lasem. Docieramy nią aż do mety przy Alei Dzieci Polskich.

| Zielona Radość

dystans: 8 kilometrów

czas przejazdu: około 1–2 godziny

start: parking przy ul. Pożaryskiego, na skraju Lasu Wilanowskiego (obok Szkoły Podstawowej nr 138)

meta: ul. Przełęcz w Falenicy, około 1 kilometra od stacji kolejowej PKP Falenica

stopień trudności: łatwa i średnia

odpowiednia dla: amatorów i starszych dzieci

Również ta trasa prowadzi przez zróżnicowane tereny: jedziemy leśnymi duktami z cichymi drogami, ale również spokojnymi obrzeżami wawerskich osiedli. Na szlaku przeważają drogi asfaltowe i szutrowe – właśnie to odróżnia trasę zieloną od czerwonej.

Z parkingu podążamy Traktem Napoleńskim wiodącym przez okazały las: droga jest wygodna i bezpieczna, a po przejechaniu około 1,5 kilometra można odpocząć w altanie turystycznej. Tuż za nią trasa się zmienia – kontynuujemy wycieczkę w otoczeniu domów jednorodzinnych.

Po przejechaniu około 1 kilometra dojeżdżamy do ulicy Wilgi i skręcamy w lewo. Mijamy halę sportową i jedziemy dalej w kierunku Zbójnej Góry. Wjeżdżamy w ulicę Cygańską, a po prawej stronie mijamy Stawy Cygańskie. Wjeżdżamy na ulicę Przełęcz, przy której na skraju lasu mieści się altana turystyczna. Tą samą drogą docieramy do mety.

| Niebieski MAX

dystans: 22 kilometry

czas przejazdu: około 2–3 godziny

start: koło karczmy Sielanka w Aninie, kilkaset metrów do stacji PKP Wawer

meta: przed wejściem na perony stacji PKP Falenica

stopień trudności: średnia i trudna; niektóre odcinki trasy służą zawodnikom zawodów MTB

odpowiednia dla: dobrze przygotowanych amatorów i profesjonalistów

Trasa obfituje w niespotykane na Mazowszu górskie trudności i piaszczyste drogi, mimo że zaczyna się dość spokojnie. Wyruszamy ulicą Krawiecką i po kilkuset metrach wjeżdżamy do lasu. Skręcamy w ulicę Wierchowskiego i niebawem skręcamy w lewo w głąb lasu, tuż za altaną turystyczną. Już tu pojawiają się pierwsze wzniesienia i szybsze zjazdy. Przez kolejne 2–3 kilometry jedziemy lasem, po drodze pokonując ostre zakręty i wystające korzenie. Łagodniejszy odcinek rozpoczyna się, gdy trasa łączy się z ulicą Zorzy.

Po przejechaniu około 1 kilometra skręcamy w prawo, w ulicę Ostów – po kilkuset metrach trasa łączy się ze szlakiem czerwonym, który kończy się na pętli w alei Dzieci Polskich. Trasa niebieska

wiedzie dalej w lewo i znów zanurza się w leśnych odstępach. Właśnie ten odcinek jest najtrudniejszy: ścieżki są wąskie i pojawiają się na nich piaszczyste wydmy, do pokonania jest wiele podjazdów i zjazdów. Po drodze mijamy Bar na Dakowie, w którym można zrobić przerwę.

Kolejny etap trasy również prowadzi przez piaszczysty teren i miejscami podmokły las. Po prawej mijamy Zbójną Górę i jadąc dalej wydmami, docieramy nad jezioro Torfy: to idealne miejsce na chwilę wytchnienia (znajduje się tu altana turystyczna). Później szlak jest nieco łatwiejszy – wjeżdżamy na polne drogi okrążające osiedle Aleksandrów.

Z ulicy Podkowy wjeżdżamy w prawo wąską, stromą i piaszczystą ścieżką na największe falenickie wydmy – to kolejny trudny odcinek, który kończy się przy altanie turystycznej na skraju lasu. Stąd ulicą Kłodzką i dalej Frenkla docieramy do mety.

| MTB – Czarny

dystans: 27 kilometrów

czas przejazdu: 2–3 godziny

start i meta: przy ul. Pożaryskiego, za Szkołą Podstawową nr 138, na skraju Lasu Wilanowskiego

stopień trudności: trudna; prowadzi przez tereny, na których rozgrywane są maratony MTB

odpowiednia dla: dobrze przygotowanych amatorów i zawodowców

Szlak zaczyna się tuż za szkołą i prowadzi skrajem lasu w kierunku Instytutu Centrum Zdrowia Dziecka. Po przejechaniu około kilometra skręcamy w prawo, gdzie trasa łączy się z niebieskim szlakiem – pokrywają się aż do Dakowa przez okolice Czarnego Stawu. Na tym etapie rozpoczyna się kilkukilometrowy trudniejszy odcinek trasy: wąskie ścieżki, piaszczyste wydmy, wiele podjazdów i zjazdów.

Od Dakowa trasa prowadzi przez piaszczyste i miejscami podmokły las. Po prawej mijamy

Czarny szlak MTB prowadzi przez piaszczyste wydmy, po drodze mijamy wiele podjazdów i zjazdów

Zbójną Górę i wydmami docieramy nad jezioro Torfy. Przez około 300 metrów jedziemy brzegiem jeziora wąską i podmokłą ścieżką. Po pokonaniu tego trudnego odcinka wjeżdżamy na polne drogi okrążające osiedle Aleksandrów.

Po minięciu leśnych bagien Białego Ługu docieramy do ulicy Podkowy. Po pokonaniu około 1 kilometra wjeżdżamy w prawo wąską, stromą

i piaszczystą ścieżką na największe falenickie wydmy. Docieramy do Pomnika Lotników Południowoafrykańskich, a potem wracamy w kierunku Aleksandrowa przez najbliższe 2,5 kilometra.

Po pokonaniu wydm trasa prowadzi równolegle do ulicy Podkowy, a po przecięciu drogi wiązowskiej kieruje nas w stronę Zagórza. Tu zaczyna się kolejny trudny odcinek: przez kolejne 3 kilo-

metry ścieżki są wąskie, pojawiają się piaszczyste wydmy, podjazdy oraz zjazdy.

W okolicach Dakowa szlak ponownie łączy się z trasą niebieską, a po około 500 metrach skręcamy w stronę Zbójnej Góry. W okolicach ulicy Wołęcińskiej skręcamy w prawo i jedziemy w kierunku Czarnego Stawu. Po kolejnych 3 kilometrach zamykamy pętlę i docieramy do początku szlaku.

Wisła Warszawska

- Koryto rzeki 139
- Roślinność Wisły Warszawskiej 139
- Niezwykłe ptaki 141
- Inne zwierzęta 143

**Wisła w swym warszawskim odcinku zachwyca pięknymi krajobrazami i skłania do kontaktu z naturą: wystarczy oddalić się nieco od centrum miasta, aby dotrzeć w dzikie tereny, w których króluje natura – różnorodna i pełna dobrodziejstw. Szum wody, odgłosy ptaków, piasek pod stopami...
Aż trudno uwierzyć, że wciąż jesteśmy w stolicy.**

Większość dzielnicy Wawer leży na terenie Doliny Środkowej Wisły – słynącej jako ostoja bioróżnorodności wyjątkowa w skali europejskiej. Rzeka na tym odcinku wykazuje cechy zbliżone do naturalnych: piaszczyste brzegi są regularnie

rozmywane w czasie powodzi, a aluwia pokrywają znaczne obszary. Nieukończone prace regulacyjne w korycie rzeki, mające ułatwić żeglugę statków o większej wyporności, umożliwiły zachowanie wielu piaszczystych łach i wysp. Można

tu zaobserwować także piaski i mułki osadzone przez Prawisłę, torfy i wydmy – najwyższe z nich osiągają 121 metrów n.p.m.

Oprócz naturalnych form ukształtowania terenu w obrębie Wawra występują różne formy nasypowe: są wśród nich wały przeciwpowodziowe (Wał Miedzeszyński, Wał Gocławski, a także nasypy i groble utworzone przy szosach Brzeskiej i Lubelskiej) i nasypy kolejowe trasy Nadwiślańskiej i Terespolskiej.

Wawer jest usytuowany na prawym brzegu rzeki – od północy do rzeki przylegają osiedla Las, Zerzeń i Nadwiśle. Częściowo na terenie Wawra znajduje się ważny faunistyczny rezerwat przyrody Wyspy Zawadowskie, utworzony dla ochro-

URZECZE

Wawerski brzeg Wisły to północny kraniec historycznego podwarszawskiego regionu etnograficznego. Rozciągał się on po obu stronach Wisły, między dawnymi ujściami Pilicy i Wilgi a mokotowskiemi Siekierkami i prawobrzeżną Saską Kępą. Dzieje tego regionu nie są powszechnie znane, a obecnie jego największym piewą jest Łukasz Maurycy Staniszek. Najstarsza wzmianka o Urzeczu pochodzi z 1737 r. – jest to archiwalny zapis odnaleziony w materiałach Biblioteki Czartoryskich w Krakowie, dotyczący dochodów Dóbr Wilanowskich z rejonu dzisiejszego Powsina.

Dawniej Wisła była swoistym „oknem na świat” dla ludzi mieszkających nad jej brzegami. Ogromne znaczenie miały wielopokoleniowe kontakty Łużycoków z flisakami, zwanymi tu orylami, a także żwirnikami, przewoźnikami, rybakami, a przede wszystkim z osadnikami olęderskimi, którzy pojawili się tu już w początkach XVII w. To właśnie Olędrzy wywarli największy wpływ na kulturę i przede wszystkim gospodarkę Urzecza. Specyfika życia na terenach zalewowych, jak również wielokulturowość Urzecza sprawiły, że tutejszy krajobraz kulturowy wyróżniał się w wielu aspektach. To tu można było zobaczyć chruściane płoty, groble i wały ochronne, poldery, wierzbowe i topolowe nasadzenia, bindugi (przystanie rzeczne), trytwy (wyniesione drogi na mokradłach), terpy (pagórki pod domami) i liczne wiatraki. Uważny obserwator nadwiślańskiego krajobrazu może jeszcze zauważyć ślady po niektórych z tych obiektów.

ny ekosystemów wodnych w korycie środkowej Wisły. Można tu też zobaczyć piaszczyste łachy (Stara Wisła i Łachę Łużycką) i wyschnięte jezioro Skrzypki Duże. Na terenie dzielnicy płynie aż pięć kanałów: Wawerski, Nowa Ulga, Nowe Ujście,

Wisła graniczy z dzielnicą Wawer na około dziesięciokilometrowym odcinku

ROMANTYCZNA PLAŻA

To prawdziwa plaża z żółtym piaskiem i pięknym widokiem na rzekę. W lecie można pograć w siatkówkę na tutejszym boisku i rozpaść ognisko. Organizowanych jest na niej wiele ciekawych wydarzeń, na przykład sploty kajakowe, rejsy wycieczkowe skutami wiślanymi czy koncerty. Do plaży można dojechać od strony ulicy Romantycznej (odchodzącej od Wału Miedzeszyńskiego).

Rów Zerzeński oraz Struga Pod Małpim Gajem. Na aktywnych czeka Warszawski Klub Wodników PTTK z sekcją kajakarską, położony przy Wale Miedzeszyńskim, niedaleko mostu Siekierskiego. Dzięki zagospodarowaniu brzegów Wisły na krańcu ulicy Rychnowskiej na Nadwiśle docieramy do Romantycznej Plaży, skąd promem można dostać się na drugi brzeg rzeki, do Wilanowa. Do rzeki prowadzą również inne polne ścieżki, a także Droga Golfowa.

Z Romantycznej Plaży można popłynąć promem na drugi brzeg Wisły

Po Wiśle można popływać także kajakami

KORYTO RZEKI

W obrębie Warszawy można zobaczyć różne koryta rzeki – zależy ono od tego, czy rzeka została uregulowana na danym odcinku, czy nie. Na progu Warszawy, w Wawrze, mamy do czynienia z nieuregulowanym odcinkiem wyróżniającym się szerokim korytem, wieloma ławicami i kępami oraz rozwidleniami nurtu – taki typ rzeki nazywa

się roztokową. Koryta takie jak w Warszawie jest spotykane raczej na niektórych odcinkach rzek górskich – w odniesieniu do dużej, nizinnej rzeki europejskiej stanowi ewenement. W niczym nie przypomina rzek ograniczonych betonowymi murami i może stanowić przedmiot zazdrości mieszkańców innych europejskich stolic.

Na piękno rzeki wpływa też zróżnicowana rzeźba jej dna: rozlewiska, wypłylenia i przegłębenia; dzięki nim Wisła staje się bogatym siedliskiem życia. W zależności od pory roku i obfitości opadów poziom wody raz się podnosi, a raz opada.

REZERWAT PRZYRODY WYSPI ZAWADOWSKIE

Rezerwat, leżący częściowo na terenie Wawra, założony w 1998 r. Obejmuje obszar nieco ponad 530 hektarów, na którym występują wyspy, mieliżny i piaszczyste łąchy oraz wody płynące Wisły. Jest to miejsce gniazdowania i żerowania rzadkich gatunków ptaków: ochroną objęto tu przede wszystkim mewę śmieszkę, mewę pospolitą, rybitwę rzeczną, rybitwę białoczelną, sieweczkę rzeczną i sieweczkę obrożną. Teren wysp jest również ostoją zwierząt związanych ze środowiskiem wodnym: bobrów, wydr i karczowników ziemnowodnych.

ROŚLINNOŚĆ WISŁY WARSZAWSKIEJ

Zbudowanie wałów przeciwpowodziowych w XIX i XX w. sprawiło, że roślinność porastająca tereny poza nimi zmieniła się całkowicie. Na szczęście w obrębie między korytem rzeki a wałami zachowały się unikatowe łągi wierzbowe i topolowe, co było możliwe dzięki regularnym wylewom

rzeki. Poza wałami roślinność jest uboższa, ale i tak można tam zaobserwować ciekawe tereny mokradeł, starorzeczca i resztki starych lasów łągowych, osuszonych brakiem zalewów (na przykład Las Natoliński, Morysin i Młociny).

Odcinek wawersko-otwocki charakteryzuje się wysoką lesistością wynoszącą aż 34 procent. W międzywalu stwierdzono występowanie ponad 180 gatunków roślin naczyniowych, a w rezerwatach położonych na aluwiach doliczono się ich około 100. Spotykane tutaj gatunki wymagają określonych warunków siedliskowych, a z tej przyczyny rosną wyłącznie w strefie brzegowej rzek. Co ciekawe, te wyjątkowe zespoły

LASY ŁĘGOWE

Łęgi porastają wilgotne tereny nad rzekami i potokami. Rosną na żyznych glebach regularnie zalewanych wodą bogatą w tlen oraz składniki mineralne i organiczne. W drzewostanie łągów można spotkać między innymi: dęby, jesiony, olsze, wierzby i wiązy.

roślinne można zobaczyć nawet w centrum miasta.

Ławice rzeczne, utworzone na mieliznach Wisły z naniesionego piasku i żwiru, nie tworzą sprzyjających warunków do życia roślin: piasek mocno

się nagrzewa i szybko wysycha. W tym środowisku dobrze radzą sobie jedynie wierzby, które bardzo szybko zarastają te tereny. Są wśród nich wierzba wiciowa oraz rzadsza trójpręcikowa; obie są odporne na regularne niszczenie przez krę lodową w czasie roztopów na wiosnę. Innym roślinom łatwiej jest przetrwać w miejscach, gdzie woda przepływa wolniej i gdzie gromadzi się muł. W takim środowisku można spotkać jednoroczne rośliny namulisk z klasy *Bidentea*: rdest plamisty, komosę czerwoną, rzepień włoski i brodobrzankę wodną. Rzadsze są zbiorowiska z klasy *Isoet-Nanojuncetea*, które pojawiają się okresowo, w zależności od warunków; są to: babka wielona-

RDEST PLAMISTY

Ta jednoroczna roślina o łodydze długości 10–60 centymetrów preferuje wilgotne środowisko. Postrzegana jako chwast, wykazuje właściwości lecznicze: w medycynie ludowej była stosowana jako środek przeciwkrwotoczny, moczopędny i przeciwzapalny. Służyła również do barwienia tkanin na żółto.

sienna, szarota błotna czy cibora brunatna. Suchy piasek jest też środowiskiem życia muraw napiaskowych: trzcinnika piaskowego i chronionego skrzypu pstrego.

NIEZWYKŁE PTAKI

Niedostępne i zarośnięte wyspy oraz piaszczyste ławice są miejscami gniazdowania i żerowania wielu gatunków zwierząt.

Łęgi nadwiślańskie

Rybitwa rzeczna

W rejonie Wisły Warszawskiej utworzono obszar specjalnej ochrony ptaków (OSOP) „Dolina Środkowej Wisły” – to teren podlegający ochronie w ramach Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000, w ramach którego opieką objęto cenne gatunki ptaków i miejsca ich bytowania.

Od stycznia 2011 r. do września 2016 r. realizowano projekt „Ochrona siedlisk kluczowych gatunków ptaków Doliny Środkowej Wisły w warunkach intensywnej presji aglomeracji warszawskiej”, którym objęto pięćdziesięciokilometrowy fragment wyżej wymienionego OSOP. Dążono

do odtworzenia kolonii lęgowych gatunków ptaków z rzędu siewkowe, przede wszystkim rybitwy rzecznej i białoczelnej, zadbano również o odtworzenie na odcinku warszawskim środowisk charakterystycznych dla roztokowego charakteru rzeki.

RYBITWA RZECZNA

Ten gatunek objęty ochroną można najłatwiej zobaczyć w czasie przelotów, szczególnie jesiennych. Wybiera muliste, piaszczyste łachy i niewielkie wysepki z niską roślinnością, głównie nad wodami śródlądowymi, na wybrzeżu morskim, ujścia rzek i płytkie zalewy. Podobnie jak u innych gatunków rybitw, jaja wysiada głównie samica. Młode wylęgają się po około 3 tygodniach i już w kilka godzin po wykluciu opuszczają gniazdo.

Poza rybitwami nad Wisłą można wypatrzeć czarno-białe ptaki podobne nieco do kaczek: to gągoły, które zimę spędzają w Polsce – właśnie wtedy dość łatwo można je zobaczyć skupione w stada. Przy odrobinie szczęścia można dojrzeć kormorana suszającego swe skrzydła po polowaniu albo czapłę siwą – również ona szuka w wodach Wisły odpowiedniego pokarmu. Bliskim kuzynem kaczek i łabędzi jest tracz nurogęs: można ją zobaczyć głównie zimą. Dolina Wisły stwarza odpowiednie warunki do życia ptaków z rzędu siewkowych, które preferują środowisko wodno-błotne: należą do nich między innymi: mewy, rybitwy, wydrzyki, kuliki, biegusy, siewki, sieweczki i czajki.

Nad brzegami rzeki można spotkać też pospolite ptaki żyjące w różnych środowiskach, jak wrony siwe, łabędzie i dzięcioły.

INNE ZWIERZĘTA

Dolina Wisły jest wymarzoną przestrzenią do życia również dla innych zwierząt. Stwierdzono tu występowanie ponad 40 gatunków ssaków, głównie gryzoni (myszy, bobry, wiewiórki, norniki, orzesznice) i nietoperzy (między innymi gacki i nocki). Łatwo można spotkać tu kreta,

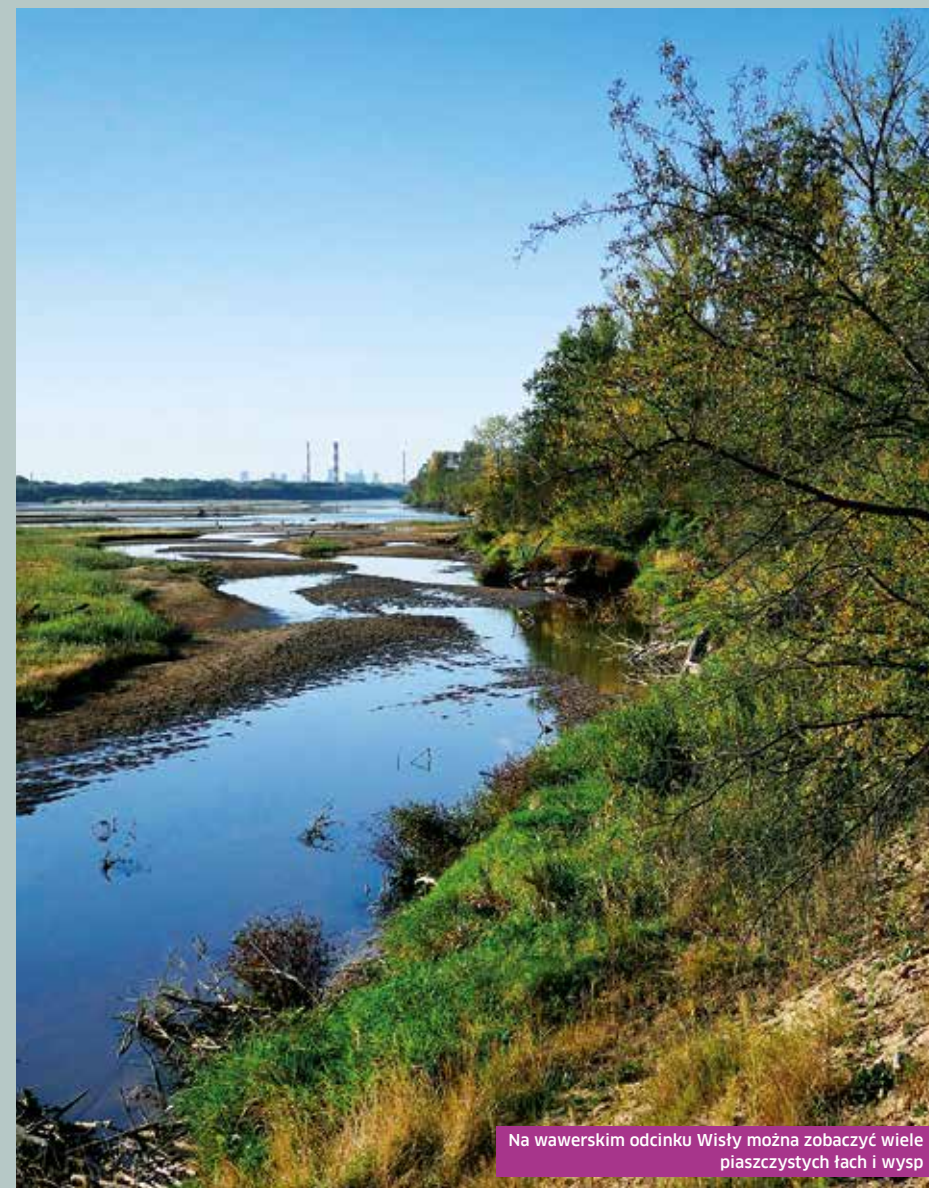
Jednym z mieszkańców doliny Wisły jest borsuk

jeża i ryjówki, na swe ofiary czyhają także borsuki, wydry, lisy, kuny i łasice. Wśród największych zwierząt warto wymienić dziki, sarny i łosie. Równie bogaty jest świat owadów: te duże, jak ważki, chrząszcze czy motyle, można zaobserwować gołym okiem, ale mniejsze wymagają

więcej wysiłku – podczas spaceru nieodzowna będzie lupa. Łęg nad Wisłą jest środowiskiem życia i ważnym korytarzem migracyjnym dla ssaków. Co ważne, wiele z tych gatunków można zobaczyć na brzegach Wisły w granicach wielkiej Warszawy.

PROJEKT WISŁA WARSZAWSKA

W ramach projektu Wisła Warszawska udostępniono portal www.wislawarszawska.pl – jest to przede wszystkim kopalnia wiedzy o Wiśle. Znajdziemy tu mnóstwo informacji dotyczących żyjących nad rzeką zwierząt, ciekawostki przyrodnicze i komunikaty oraz relacje innych zaprzyjaźnionych fundacji: organizują one na przykład rejsy edukacyjne czy ornitologiczne spływy kajakowe. Dzięki kamerom można zdalnie podejrzeć ptaki przechadzające się nad brzegiem rzeki, a później sprawdzić swoją wiedzę o Wiśle w specjalnym teście.

Na wawerskim odcinku Wisły można zobaczyć wiele piaszczystych tacz i wysp

Informacje praktyczne

■ Urzędy i służby miejskie	148
■ Urzędy pocztowe	148
■ Służba zdrowia	149
■ Opieka społeczna	150
■ Placówki edukacyjne	150

■ Placówki kulturalne	154
■ Obiekty sportowe i rekreacyjne	155
■ Hotele i obiekty świadczące usługi hotelarskie	156
■ Restauracje i kawiarnie	158

URZĘDY I SŁUŻBY MIEJSKIE

- **Siedziba Urzędu Stanu Cywilnego w Dzielnicy Wawer**
ul. Włókiennicza 54, 04-974 Warszawa
☎22 443 41 88
- **Urząd m.st. Warszawy dla Dzielnicy Wawer**
ul. Żegańska 1, 04-713 Warszawa
☎22 812 00 43, www.wawer.warszawa.pl
- **Komisariat Policji Warszawa-Wawer**
ul. Mrówcza 210, 04-697 Warszawa
☎22 603 23 01
- **Straż Miejska m.st. Warszawy, VII Oddział Terenowy**
ul. Kobielska 5, 04-359 Warszawa
☎22 741 32 10

- **Straż Miejska Oddział Wawer**
ul. Korkowa 119/123, 04-519 Warszawa
☎22 813 18 30, www.strazmiejska.waw.pl
- **Straż Pożarna**
Jednostka Ratowniczo-Gaśnicza nr 12
ul. Tomaszowska 4, 04-840 Warszawa
☎22 596 71 20, www.straz.pl

URZĘDY POCZTOWE

- **Urząd Pocztowy Warszawa 89, filia**
ul. Widoczna 103, 04-612 Warszawa
☎22 812 00 91
- **Urząd Pocztowy Warszawa 92**
ul. Zwoleńska 127, 04-737 Warszawa
☎801 333 444
- **Urząd Pocztowy Warszawa 94**
ul. Radłowska 9, 04-835 Warszawa, ☎22 615 70 12

Centrum Zdrowia Dziecka to jeden z największych specjalistycznych szpitali pediatrycznych w Polsce

- **Urząd Pocztowy Warszawa 106**
ul. Korkowa 119/123, 04-519 Warszawa
☎22 812 14 66
- **Przychodnia Rejonowa nr 2**
ul. Patriotów 170, 04-832 Warszawa ☎22 439 93 60
- **Przychodnia Rejonowa nr 3**
ul. Żegańska 2c, 04-713 Warszawa
☎22 615 78 76

SŁUŻBA ZDROWIA

- **Centrum Rehabilitacji, Edukacji i Opieki TPD „Helenów”**
ul. Hafciarska 80/86, 04-725 Warszawa
☎22 812 10 18, www.helenow.pl/index.html
- **Centrum Zdrowia Dziecka**
Aleja Dzieci Polskich 20, 04-730 Warszawa
☎22 815 10 00, www.czd.pl
- **Międzyleski Szpital Specjalistyczny**
ul. Bursztynowa 2, 04-749 Warszawa
☎22 473 53 83, www.mssw.pl
- **Przychodnia Rejonowa nr 1**
ul. Strusia 4/8, 04-564 Warszawa
☎22 812 00 43
- **Przychodnia Rejonowa nr 4**
ul. Korkowa 8, 04-549 Warszawa
☎22 812 17 63
- **Przychodnia Rejonowa nr 5**
ul. Trakt Lubelski 167, 04-766 Warszawa
☎22 615 64 88
- **Przychodnia Rejonowa nr 6**
ul. Patriotów 46/48, 04-912 Warszawa
☎22 872 97 08
- **Samodzielny Zespół Publicznych Zakładów Lecznictwa Otwartego Warszawa-Wawer**
ul. Strusia 4/8, 04-564 Warszawa
☎22 812 00 43, www.zoz-wawer.waw.pl

Urząd Dzielnicy Wawer

OPIEKA SPOŁECZNA

- **Dział Pomocy Środowiskowej**
ul. Włókiennicza 54, 04-974 Warszawa
☎22 872 20 71 wew. 30
www.opswawer.wawer.pl
- **Punkt Informacyjno-Konsultacyjny ds. Uzależnień dla Dzielnicy Wawer m.st. Warszawy**
ul. Włókiennicza 54, pokój nr 18
04-974 Warszawa, ☎22 443 70 78
www.opswawer.wawer.pl
- **Ośrodek Pomocy Społecznej Dzielnicy Wawer m.st. Warszawy**
ul. Korkowa 119/123, 04-519 Warszawa
☎22 613 38 94, 22 872 20 53 wew. 20
www.opswawer.waw.pl
- **Środowiskowy Dom Samopomocy**
ul. Zalipie 17, 04-612 Warszawa
☎22 499 12 42
www.st-azaliowa.org.pl/page21.php

Plac zabaw w Przedszkolu Nr 86 przy ul. Krupniczej

PLACÓWKI EDUKACYJNE

PRZEDSZKOLA I ŻŁOBKI PUBLICZNE

- **Przedszkole Nr 84 „Promyk”**
ul. Dworcowa 1a, 04-714 Warszawa
☎22 615 75 45, www.p84.przedszkola.net.pl
- **Przedszkole Nr 85 „Leśny Zakątek”**
ul. Żegańska 27, 04-713 Warszawa
☎22 812 49 32
- **Przedszkole z Oddziałami Integracyjnymi Nr 86**
ul. Krupnicza 3, 04-719 Warszawa
☎22 277 20 30, www.p86.szkołnastrona.pl
- **Przedszkole Nr 107 „Bajkowe Przedszkole”**
ul. Wilgi 29, 04-831 Warszawa
☎22 615 72 43
www.przedszkole107radosc.waw.pl
- **Przedszkole Nr 110 im. Warszawskiej Syrenki**
ul. Bystrzycka 38, 04-928 Warszawa
☎22 872 91 58
www.przedszkole110.waw.pl
- **Przedszkole Nr 233 „Zielony Domek”**
ul. Pazińskiego 11a, 04-643 Warszawa
☎22 812 06 89
www.przedszkole-zielonydomek.pl
- **Przedszkole Nr 264 „Pluszowego Misia”**
ul. Korkowa 149, 05-549 Warszawa
☎22 812 05 42
www.przedszkole264.edupage.org

- **Przedszkole Nr 338 „Sosnowa Stacyjka”**
ul. Włókiennicza 41, 04-974 Warszawa
☎22 872 41 46, www.przedszkole338.pl
 - **Przedszkole Nr 348**
ul. Kadetów 15, 03-987 Warszawa
☎22 277 20 20, www.sp128.edu.pl
 - **Przedszkole Sióstr Felicjanek im. św. Franciszka z Asyżu**
ul. Kościuszkowców 85, 04-545 Warszawa
☎22 812 13 75, www.przedszkole.iq.pl
 - **Żłobek Nr 75**
ul. Potockich 75, 04-534 Warszawa
☎22 812 12 78
- ### PRZEDSZKOLA NIEPUBLICZNE
- **Niepubliczne Przedszkole „Milusin”**
ul. Wał Miedzeszyński 131c, 04-998 Warszawa
☎22 872 22 16, www.milusin.pl
 - **Niepubliczne Przedszkole Muzyczne „Radość”**
ul. Lubiana 13a, 04-876 Warszawa
☎22 615 54 85
 - **Przedszkole „Aniołkowo”**
ul. Nenufarów 8, 04-958 Warszawa
☎22 872 15 24, www.aniolkowo.pl
 - **„Przedszkole Leśne”**
ul. Wał Miedzeszyński 598, 03-994 Warszawa
☎502 545 858, www.przedszkole-lesne.pl
 - **Przedszkole Niepubliczne Sióstr Salezjanek**
ul. Gruszy 41/43, 04-779 Warszawa
☎22 615 51 29
www.cmw.waw.pl
 - **Przedszkole Niepubliczne Sióstr Sercanek**
ul. Kresowa 18, 04-206 Warszawa
☎22 812 08 34
www.sercanki.edu.pl
 - **Przedszkole Niepubliczne**
ul. Brodnicka 4, 04-960 Warszawa
☎22 872 03 05
www.przedszkole4poryroku.pl
 - **Przedszkole Niepubliczne**
ul. Wiązana 6f, 04-765 Warszawa
☎22 615 86 76
www.przedszkolewiazana.pl
 - **Przedszkole Niepubliczne**
ul. Wilgi 31, 04-831 Warszawa
☎22 615 76 88
www.leader.beep.pl/milena
 - **Przedszkole „Okienko”**
ul. I Poprzeczna 8a, 04-602 Warszawa
☎22 812 16 95
www.okienko.waw.pl
 - **Przedszkole Prywatne „Pod Poziomką”**
ul. Widoczna 61A, 04-647 Warszawa
☎22 612 62 48
www.podpoziomka1167.republika.pl
 - **Przedszkole „Przy Lesie”**
ul. Wołęcińska 28, 04-801 Warszawa
☎22 615 53 09
 - **Przedszkole „Prymulka”**
ul. Prymulki 33
04-879 Warszawa
☎22 872 08 06
www.przedszkole-prymulka.pl

SZKOŁY PODSTAWOWE PUBLICZNE

- **Szkoła Podstawowa Nr 76**
im. 13. Dywizji Piechoty Strzelców Kresowych
ul. Poezji 5, 04-994 Warszawa
☎22 872 92 71, www.sp76waw.edupage.org
- **Szkoła Podstawowa Nr 86**
im. Bronisława Czecha
ul. Koryncka 33, 04-686 Warszawa
☎22 812 01 28, www.sp86.edupage.org
- **Szkoła Podstawowa Nr 109**
im. Batalionów Chłopskich
ul. Przygodna 2, 03-991 Warszawa
☎22 615 30 01, www.www.sp109.waw.pl
- **Szkoła Podstawowa Nr 124**
im. Stanisława Jachowicza
ul. Bartoszycka 45/47, 04-923 Warszawa
☎22 872 91 18, www.sp124.waw.pl
- **Szkoła Podstawowa Nr 128**
ul. Kadetów 15, 03-987 Warszawa
☎22 671 93 87, www.sp128.edu.pl
- **Szkoła Podstawowa Nr 138 z Oddziałami Integracyjnymi im. Józefa Horsta**
ul. Pożaryskiego 2, 04-703 Warszawa
☎22 277 11 19, www.sp138.edupage.org
- **Szkoła Podstawowa Nr 140**
im. Kazimierza Jeżewskiego
ul. Wilgi 19, 04-831 Warszawa
☎22 615 26 06, www.zs120.edupage.org
- **Szkoła Podstawowa Nr 195**
im. Króla Macjusia I
ul. Króla Macjusia 5, 04-526 Warszawa
☎22 812 18 67, www.zs115.edupage.org

- **Szkoła Podstawowa Nr 204**
ul. Bajkowa 17/21, 04-855 Warszawa
☎22 615 73 43, 22 615 58 83
www.bajkowa.waw.pl
- **Szkoła Podstawowa z Oddziałami Integracyjnymi Nr 216 „Klonowego Liścia”**
ul. Wolna 36/38, 04-855 Warszawa
☎22 872 93 18, www.sp216waw.edupage.org
- **Szkoła Podstawowa Nr 218**
im. Michała Kajki
ul. Michała Kajki 80/82, 04-621 Warszawa
☎22 812 03 93, www.sp218.pl

GIMNAZJA PUBLICZNE

- **Gimnazjum Nr 101**
ul. Poezji 5, 04-994 Warszawa
☎22 872 92 64, www.zs111.manifo.com
- **Gimnazjum Nr 102**
ul. Wichrowa 4, 04-682 Warszawa
☎22 812 01 28, www.g102.edupage.org
- **Gimnazjum Nr 103**
im. ks. Jana Twardowskiego z Oddziałami Integracyjnymi
ul. Alpejska 16, 04-628 Warszawa
☎22 277 11 01, www.zs114.edu.pl
- **Gimnazjum z Oddziałami Dwujęzycznymi Nr 104**
ul. Wilgi 19, 04-831 Warszawa
☎22 615 26 06, www.zs120.edupage.org
- **Gimnazjum Nr 105**
im. Olimpijczyków Polskich
ul. Króla Macjusia 5, 04-526 Warszawa
☎22 812 18 67, www.zs115.edupage.org

- **Gimnazjum Nr 106**
ul. Bajkowa 17/21, 04-855 Warszawa
☎22 615 58 83, 22 615 73 43
www.bajkowa.waw.pl

SZKOŁY PODSTAWOWE I GIMNAZJA NIEPUBLICZNE

- **Szkoła Podstawowa Nr 28 Siostr Felicjanek i Gimnazjum Nr 4**
ul. Azaliowa 10, 04-539 Warszawa
☎22 815 20 53
www.felicjanki.edu.pl
- **Prywatna Szkoła Podstawowa Nr 63 i Prywatne Gimnazjum Nr 5**
ul. Wał Miedzeszyński 141
04-987 Warszawa
☎22 872 07 01, 22 872 19 45
www.szkoła63.waw.pl
- **Prywatna Szkoła Podstawowa Nr 92 i Prywatne Gimnazjum Nr 1**
ul. Patriotów 347
04-760 Warszawa
☎22 812 47 07, 22 812 40 76
www.szkolaprywatna92.edu.pl
- **Prywatna Szkoła Podstawowa Nr 105 i Prywatne Gimnazjum Nr 8 im. Astrid Lindgren**
ul. Żwanowiecka 46/50, 04-849 Warszawa
☎22 872 22 04
www.szkołamiedzeszyn.waw.pl

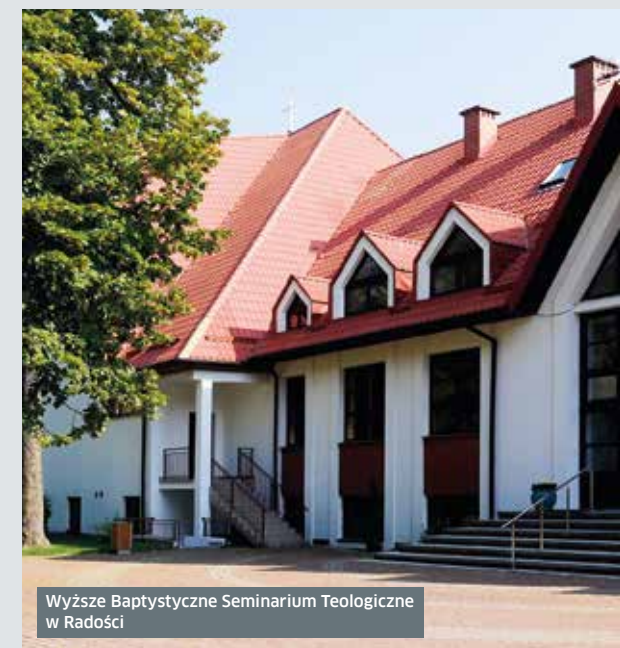
SZKOŁY PONADGIMNAZJALNE PUBLICZNE

- **XXV Liceum Ogólnokształcące im. Józefa Wybickiego**
ul. Halna 20, 04-961 Warszawa
☎22 277 20 11, www.wybicki.net

- **XXVI Liceum Ogólnokształcące im. gen. Henryka Jankowskiego „Kuby”**
ul. Alpejska 16, 04-628 Warszawa
☎22 277 11 01, www.zs114.edu.pl

SZKOŁY PONADGIMNAZJALNE NIEPUBLICZNE

- **Niepubliczne Liceum Ogólnokształcące Nr 76**
ul. Rogatkowa 50, 04-773 Warszawa
☎22 615 25 67, www.liceum76.edu.pl
- **Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Warszawie**
ul. Szachowa 1, 04-894 Warszawa
☎22 290 39 90
www.futurus.org/pl/uczelnia/wste.html
- **Wyższe Baptystyczne Seminarium Teologiczne**
ul. Szczytnowska 35–39, 04-812 Warszawa
☎22 615 28 38, www.wbst.edu.pl

Wyższe Baptystyczne Seminarium Teologiczne w Radości

PLACÓWKI KULTURALNE

KLUBY KULTURY

- **Wawerskie Centrum Kultury**
ul. Żegańska 1a, 04-713 Warszawa
☎22 443 70 73, www.wck-wawer.pl
- **WCK Filia Aleksandrów**
ul. Samorządowa 10, 04-965 Warszawa
☎22 612 63 85
www.wck-wawer.pl/aleksandrow/index
- **WCK Filia Anin**
ul. V Poprzeczna 13, 04-611 Warszawa
☎22 815 41 40, www.wck-wawer.pl/anin/index
- **WCK Filia Falenica**
ul. Włókiennicza 54, 04-974 Warszawa
☎22 612 62 44, www.wck-wawer.pl/falenica
- **WCK Filia Marysin**
ul. Korkowa 96, 04-519 Warszawa
☎22 812 01 37, www.wck-wawer.pl/marysin
- **WCK Filia Radość**
ul. Planetowa 36, 04-830 Warszawa
☎22 615 73 28
www.wck-wawer.pl/radosc/index
- **WCK Filia Zastów**
ul. Żegańska 1a, 04-713 Warszawa
☎22 443 70 73
www.wck-wawer.pl/zastow/index
- **Chata z pomysłami**
ul. Rzeźbiarska 81, 04-620 Warszawa
☎501 262 259, www.chatazpomyslami.org

- **Centrum w Ruchu**
ul. Żegańska 1a, 04-713 Warszawa
☎694 198 896,
kontakt@centrumwruchu.pl
www.centrumwruchu.pl
- **KINOkawiarnia Stacja Falenica**
ul. Patriotów 44a, 04-912 Warszawa
☎530 882 809
www.stacjafalenica.pl
- ▶ **Klub w Trakcie**
ul. Trakt Lubelski 204, 04-766 Warszawa
☎22 610 68 66, 505 84 74 24
www.klubwtrakcie.pl
klub@wtrakcie.pl
- **Stacja Dzieci**
ul. Patriotów 303, 00-001 Warszawa
www.stacjadzieci.pl

BIBLIOTEKI

- **Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Wawer m.st. Warszawy (Siedziba Główna)**
Wypożyczalnia dla Dorosłych Nr 87 w Aninie
Oddział dla Dzieci i Młodzieży w Aninie
Czytelnia Naukowa nr XIII
ul. Trawiasta 10, 04-618 Warszawa
☎22 815 34 58, 22 815 33 21, 22 815 30 57
sekretariat@bibliotekawawer.pl
www.bibliotekawawer.pl
- **Wypożyczalnia dla Dorosłych i Młodzieży Nr 25 w Falenicy**
ul. Walcownicza 14, 04-921 Warszawa
☎22 872 95 68

Boisko sportowe „Syrenka” w Marysinie

- **Wypożyczalnia dla Dorosłych i Młodzieży Nr 26**
ul. Błękitna 32, 04-656 Warszawa
☎22 815 20 81
- **Wypożyczalnia dla Dorosłych i Młodzieży Nr 121 w Międzylesiu**
ul. Żegańska 1a,
04-921 Warszawa
☎22 615 75 58
- **Wypożyczalnia dla Dorosłych i Młodzieży Nr 47 w Radości**
ul. Izbicka 7, 04-838 Warszawa
☎22 615 60 85
- **Wypożyczalnia dla Dorosłych i Młodzieży Nr 59 w Marysinie Wawerskim**
ul. Króla Macjusia 10, 04-526 Warszawa
☎22 815 40 02
- **Wypożyczalnia dla Dorosłych i Młodzieży Nr 82 w Miedzeszynie**
ul. Agrestowa 1, 04-894 Warszawa
☎22 872 43 78
- **Centrum Sportowo-Rekreacyjne „Nadwiśle”**
ul. Trakt Lubelski 67, 04-870 Warszawa
☎785 990 103,
wozawadzki@um.warszawa.pl
www.osir-wawer.warszawa.pl

OBIEKTY SPORTOWE I REKREACYJNE

HOTELE I OBIEKTY ŚWIADCZĄCE USŁUGI HOTELARSKIE

- **Klub Tenisowy Wilga**
ul. Wilgi 71, 04-802 Warszawa
☎22 615 63 72, www.klubtenisowy.pl
- **Obiekt sportowy „Syrenka”**
ul. Starego Doktora 1, 04-551 Warszawa
☎785 990 103, wozawadzki@um.warszawa.pl
www.osir-wawer.warszawa.pl
- **Ośrodek Sportu i Rekreacji „Falenica”**
ul. Lokalna 33, 04-903 Warszawa
☎22 872 93 31, www.tkkffalenica.waw.pl
- **Ośrodek Sportu i Rekreacji m.st. Warszawy w Dzielnicy Wawer**
ul. V Poprzeczna 22, 04-611 Warszawa
☎22 443 00 93/95, www.osir-wawer.warszawa.pl
- **Trybułowo stajnia**
ul. Wał Miedzeszyński 98a, 04-987 Warszawa
☎782 198 910

- **Apartamenty Storczykowa**
ul. Storczykowa 68, 04-540 Warszawa
☎503 066 458
- **Businessman Institute**
ul. Trakt Lubelski 40a, 04-870 Warszawa
☎22 379 31 00, www.bi.waw.pl/pl
- **Camping Motel WOK**
ul. Odrębna 16, 04-867 Warszawa
☎22 612 79 51
www.campingwok.warszawa.pl

Ośrodek Sportu i Rekreacji dysponuje jednym z najnowocześniejszych kompleksów kąpielowych w Polsce

Klub tenisowy „Wilga”

- **Centrum Konferencyjno-Szkoleniowe CS Szkolenie i Doradztwo**
ul. Minerska 16, 04-506 Warszawa
☎22 473 10 43, www.csid.pl
- **Centrum Szkoleniowo-Konferencyjne Krajowego Związku Rewizyjnego Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”**
ul. Odrębna 4, 04-867 Warszawa
☎22 872 00 31/32, www.csk.oit.pl
- **Double Tree by Hilton Hotel & Conference Centre Warsaw**
ul. Skalnicowa 21, 04-797 Warszawa
☎22 278 00 00
www.doubletree3.hilton.com
- **Hostel Wawer**
ul. Michała Kajki 20, 04-634 Warszawa
☎730 757 466, www.hostelwawer.pl
- **Hotel Arkadia Royal**
ul. Bronisława Czecha 10, 04-555 Warszawa
☎22 517 36 60, www.arkadiaroyal.pl
- **Hotel BOSS**
ul. Żwanowiecka 20, 04-849 Warszawa
☎22 516 61 00, www.hotelboss.pl
- **Hotel Julianów**
ul. Wał Miedzeszyński 106a, 04-990 Warszawa
☎22 872 16 30, www.hoteljulianow.pl
- **Klub sosnowy w Businessman Institute**
ul. Trakt Lubelski 40A, 04-870 Warszawa
☎22 379 31 00, www.klubsosnowy.pl
- **Noclegi „Albert”**
ul. Wał Miedzeszyński 394C, 03-994 Warszawa
☎22 612 70 76, www.noclegialbert.pl
- **Obiekt Hotelarski „Patron”**
Aleja Dzieci Polskich 20, 04-730 Warszawa
☎22 815 24 51, 22 812 49 80
www.patron.waw.pl
- **Ośrodek Turystyczny „Jazz-Pol” s.c.**
ul. Lokalna 51, 04-903 Warszawa
☎22 872 08 03, www.jazz-pol.pl

- **Prudentia Apartments Anin**
ul. Zgorzelecka 11, 04-627 Warszawa
- **Wawa Hostel**
ul. V Poprzeczna 5, 04-611 Warszawa
☎530 033 423, www.wawahostel.pl
- **Zajazd Napoleoński**
ul. Płowiecka 83, 04-501 Warszawa
☎22 815 30 68
www.napoleon.waw.pl

RESTAURACJE I KAWIARNIE

- **Angelika**
ul. Zabawna 8, 04-908 Warszawa
☎22 872 92 78, www.angelika.waw.pl
- **Belpasso**
ul. Bysławska 82, 04-993 Warszawa
☎22 872 41 89, www.belpasso.pl

- **CafePeron**
ul. Patriotów 303, 04-714 Warszawa
☎22 610 41 85
- **Gospoda „Do Syta”**
ul. V Poprzeczna 6, 04-611 Warszawa
☎502 100 057, www.do-syta.pl
- **Kawa i Chilli Piwnica meksykańska**
ul. Żegańska 21/23, 04-713 Warszawa
☎511 214 211, www.kawaichili.com.pl
- **KINOkawiarnia Stacja Falenica**
ul. Patriotów 44a, 04-912 Warszawa
☎530 882 809, www.stacjafalenica.pl
- **Klubokawiarnia i Restauracja „Kura Domowa”**
ul. Zwoleńska 8I, 04-761 Warszawa
☎22 611 00 04, www.kuradomowa.net
- **LA MAR Restaurant**
ul. Patriotów 181, 04-881 Warszawa
☎601 457 057, www.lamarrestaurant.pl

- **Moltopizza**
ul. Korkowa 40, 04-502 Warszawa
☎22 613 32 72, www.moltopizza.pl
- **Pasta La Vista**
ul. Ulanowska 34, 04-589 Warszawa
☎663 002 440, www.pastalavista.pl
- **Sakaba**
ul. Patriotów 77, 04-950 Warszawa
☎22 872 21 12, 500 418 201,
www.sakaba.pl
- **Sielanka Karczma Warszawska**
ul. Krawiecka 1, 04-627 Warszawa
☎22 497 12 22, www.karczmadwarszawska.pl
- **Stacja Wawer food & wine**
ul. Kazimierza Szpotkańskiego 4 lokal 004
04-713 Warszawa, ☎22 205 81 81,
www.facebook.com/stacjawaawer
- **Restauracja „La Ibérica”**
ul. Płowiecka 35, 04-501 Warszawa
☎22 810 22 47, www.laiberica.pl
- **Restauracja „Niespodzianka”**
ul. Patriotów 244a, 04-701 Warszawa
☎22 615 62 85,
www.niespodzianka.waw.pl
- **Restauracja „Prowincja”**
ul. Mrówcza 10, 04-857 Warszawa
☎501 832 011, www.prowincja-restauracja.pl
- **Restauracja „Widoczna”**
ul. Widoczna 3, 04-647 Warszawa
☎22 815 33 42, www.widoczna.pl
- **Sushi House „Radość”**
ul. Izbička 1, 04-838 Warszawa
☎508 514 127, www.sushihouse.pl
- **Take Sushi**
ul. Patriotów 243, 04-852 Warszawa
☎22 615 75 77, www.takesushi.pl
- **Trattoria „W Trakcie”**
Trakt Lubelski 204, 04-766 Warszawa
☎502 901 080, www.trattoriawtrakcie.pl

Wydawca: Urząd m.st. Warszawy Dzielnica Wawer, ul. Żegańska 1, 04-713 Warszawa

Tekst i redakcja: Centrum Korekty (CentrumKorekty.pl)

Projekt makiety i opracowanie graficzne: Władysław Gólski

Zdjęcia: zasoby własne Urzędu Dzielnicy Wawer m.st. Warszawy; Paweł Ajdacki; Załuska Art s. 16; shutterstock: prizzz s. 105, 106, Bildagentur Zoonar GmbH s. 107, 144, Miroslav Hlavko s. 108, Michael Ortenberg s. 109, PozitivStudija s. 113, IanRedding s. 141, Mateusz Sciborski s. 142

ISBN 978-83-7642-964-9

Zrealizowano
w ramach
budżetu
partycypacyjnego

ISBN 978-83-7642-964-9